

વિશેષ ભાવાર્થ :

મળુની જે અંગસૂષ્ટિ (પુષ્ટિસૂષ્ટિ) છે તે મળુને અતિ પ્રિય છે. આપ ગીતાજીમાં અને ભાગવતમાં “મને ભક્ત બહુ પ્રિય છે.” તેમ કહે છે. આવા ભક્ત સાથે ભગવાન લીલા કરવા તથા ભક્તોને સુખ આપવા જ મળુ ભૂતલ પર તથા ઘરે ઘરે સ્વરૂપસેવા દેવા પધારે છે. ભગવાનનો ભક્તમાં નિરોધ થાય ત્યારે આપને માટે સર્વ સૂષ્ટિનો લય થઈ જાય છે. ભગવાન પોતાની શક્તિને પોઠાડીને પછી તેની સાથે પોઠે છે. તેમ ૧૦-૧ ભાગવતના ભાગવતાર્થ પ્રકરણમાં શ્રીઆચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે. શ્રી સ્વામિનીજી ભગવાનાં મુખ્ય શક્તિ રૂપે પોતે સ્વયં છે. શ્રીસ્વામિનીજીનાં સ્વરૂપે સર્વ ભક્તજનો આપમાં વ્યષ્ટિરૂપિ જિરાજે છે. જે આપે સૂષ્ટિ-જગત રચ્યું છે તે રંગ મહેલ છે. તેમાં આપ લીલા કરે છે. પરંતુ જીવના ભાવનું ઉદ્દીપન કરવા માટે તાપ-કલેશ રૂપ અંગીકી અંતઃકરણના એકાન્તમાં ધરે છે અને જગતના વિષયોથી અલિપ્ત રહેવા માટે પરદા પાડયા છે. ભક્તને તો સુખ જ કરનારા છે. મળુ સાથે ખેલવા માટેની અંતઃકરણરૂપ નાની સી કોઠરી (ચિત્તસાટી) તે ખૂબ જ ચિત્ત-વિચિત્ત છે. તેમાં રહેલા મનને કારણે અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થાય છે. પરંતુ તે મળુસંબંધિ હોવાથી (જગમગાત અતી ભાટી).

જ્યારે જીવ મળુના મુખનું તંબુલ લઈ પોતે પોતાના મુખમાં મુકે છે એટલે કે મળુના હૃદયનો ભાવ, પોતે પોતાનામાં મૂકે છે અને પોતાનો ભાવ મળુને સમર્પે છે. ત્યારે આ ભાવની લેવડ-દેવડથી મળુ તેને પોતાનો કરી દે છે તેથી ‘અંકભર’ અને તેવા જીવનો નિરોધ મળુ સિદ્ધ કરે છે અને જીવનો લૌકિક-અલૌકિક ભાર મળુ ઉપાડી લે છે. આમ મળુ ઊડિયાટી લીલા કરે છે. જગતમાં તો સત્વ-રજ-તમ્ ત્રણ ગુણોની જ બોલબાલા છે પણ આ જીવ તો જ્યારે અલૌકિક ગુણો તથા નિર્ગુણભાવના ભંડાર રૂપ થઈ જાય છે (અતી વિચિત્ર ગુનરૂપ આગાટી) તેવા જીવને મળુને પ્રિય બનાવવા રૂપ અનેક સામગ્રી લલિતાજી મળુ સન્મુખ કરાવે છે. લલિતાજી મળુને સિકાટીસ કરે છે. દામોદરદાસ હરસાનીજી જે મુખ્ય રવામિનીજીના પણ પ્રિય સંખી છે તેવા દાસાનુદાસની કૃપાથી જીવ પર સત્વરે કૃપા થાય છે (લલિતા સુખ પ્રચાટી) ત્યારે તે જીવને મળુનું અદ્ભૂત સુખ, સ્વરૂપાનંદનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. તે એવું સુખ છે કે તેમાં આ તન-મન-ધન બધું જ ઓવાટી દઈએ. એટલે કે તેને સમર્પિત કરી દઈને મળુમાં જ તલ્લીન થઈ જઈને સુખમાં મહાલીયે, જિલકુંલ હળાકુંલ થઈને. (તન-મન-ધન બલિહારી).

॥શ્રીહરિ:॥

ભાવવંકીર્તન રહસ્ય

વિભાગ-૬

- ઉટાહને
- છાક
- પલકલ કી ભાવના
- ઉષાકાળ - રાજભોગ દર્શન
- આવની
- આશ્રય
- વસંત બહાર
- વસંત પાલને
- લમાર
- દ્વિતીય પાટ
- વર્ષાકાલ - છાક

ઉરાહને કે પદ

(૧૩૭) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૧

તેડે ટી લાલ મેરો માખન ખાયો	
નટદુપહટિ લખ સૂનો ઘટ ટોટ ટંટોટ અઝા હી ઉઠ દાચો	૧
ખોલ કિવાટ અકેલે મંદિર દૂલ દલો સઝા લટકન ખાયો	
છીકેલે કાઠ ખાટ ચઠ મોહન કણૂ ખાયો કણૂ ભૂ ટટકાયો	૨
નિલ્લ મતિ હાની કહાં લો સહિલે ચઢ ઠોટા એસે ઢંગ લાયો	
પરમાનંદ રાની લુખ ઝરજે પૂલ અનોખો તેંહી જાયો	૩

ભાવાર્થ :

ગોપી શ્રીધશોદાજીને ફરિયાદ કરે છે કે - તારો લાલ માટું માખણ ખાઈ ગયો. હવે તે માખણ કેવી રીતે ખાધું ? તે પ્રસંગ વર્ણવે છે, “ખરા બપોરે સૂનું ઘર કોનું છે તે શોધી - જોઈને મારા ઘરમાં તેઓ ધૂસી ગયો.” (૧)

આ એકલા પડેલા ઘરમાં કમાડ ખોલીને દૂધ-દહી વગેરે તો બધું છોકરાઓએ ખાધું અને છીંકા પર છિંચે મૂકેલા માખણને કાઢવા માટે ખાટલાને આધારે ચઢીને પછી કેટલુંક ખાધું અને કેટલુંક જમીન પર ઢોળી દીધું. (૨)

એ એકાદ દિવસની વાત હોય તો તો ઠીક છે પણ રોજનું નુકસાન તો કેવી રીતે સેકન થાય ?

આવા બધા કરતૂત આ છોકરો કરે છે. શ્રીધશોદાજીનો કશો પ્રતિભાવ ન જોતાં ગોપી પછી વ્ગંગમાં કહે છે કે આલો અનોખો પુત્ર તો તમને એકલાને જ છે ! એને બીજો તો ખરા ! પરમાનંદદાસજી આ મધુર લીલાને નિરખી રહ્યા છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

અહીં વલ્લભી વૈષ્ણવ તેના માથે બિરાજતા ઠાકુર જેમણે પધરાવી આપ્યા છે તેવા શ્રીવલ્લભને કહે છે હે વલ્લભ ! તારા લાલે મારા જીવનના સારરૂપ સ્નેહ (માખણ)નો અનુભવ કર્યો છે, કરાવ્યો છે. તે અનુભવ અનુભાવ કહે છે.

જ્યારે અમારી આત્મી (ગરમી) ચરમ સીમાએ (બપોરે) પહોંચી ત્યારે તે દોડતો આવ્યો કે જ્યારે માટું ચિત જાગતિક અહંતા-મમતા વગરનું (સૂનું) હતું. ત્યારે તે તેવા ઘરને જ શોધતો હતો.

માટી અહંતા-મમતાના વિષયોનો તેને પરોક્ષ રીતે વિનિયોગ કર્યા (બાળકો એ દૂધ-દહી ખાધા) અને જે સ્નેહરૂપ માખણ હતું તે તો મારા હૃદયરૂપ શિકામાં ચઢાવીને મૂક્યું હતું તેને તો તેણે પ્રસેયના (ખાટલાના) આધારે ઉતારીને ખાધું ત્યારે તેનામાં રહેલો સ્નેહ પણ ઊભરાઈને બહાર પ્રકટ થયો તે ઢોળાઈ ગયો.

આ પ્રકારની પ્રીતનો મણુનો સાનુભવ ક્યારેક જ થાય તેથી વિપ્રયોગરૂપ દુઃખ થતું નથી પણ જો રોજ રોજ થાય તો મણુમીલનની આત્મ થાય અને અસહ્ય થઈ પડે.

હે વલ્લભ, આપ આપના લાલને એ પ્રકારે બરજે કે તે માખણ ખાધા પછી ભાગી ન જાય પણ અમને તે સંયોગરસના સુખનું દાન કરે.

આપના આ પુત્ર જેવો પુત્ર કોઈને જ નથી, તે અનોખો છે કેમ કે તે તો પૂર્ણબ્રહ્મ હોવા છતાં ભક્તવત્સલતા પ્રકટ કરીને આવી લોકવત્ લીલાથી ભક્તોના મનનો નિરોધ કરી લે છે.

(૧૩૮) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૧

અપનો ગામ લેહુ નંદરાની, બડે બાપડી બેટી
ચારે પૂત હી ભલી પઠાવત બાની ૧
સખા ભટી લે પેઠત ઘરમેં આપ ખાચ તો સહીચે ૨
જગ મેં ચલી ત્યામ હી પકરન તબ કે કહા ગુન કહીચે ૩
ભાજ ગાયો દૂર દેખત કિત દૂ મેં પોટી જગ આચ ૪
હરે હરે બેની ગુહી પાછે બાંધી પાટી બચ ૫
સુન મૈયા ચાકે ગુણ મોસો ઈન મોહી લીચો બુલાઈ ૬
દલીમે પડી સહત કી ચેટી મોપે સળે કઠાઈ ૭
ટહલ કરત ચાકે ઘરકી મૈ ચહ પતિ સંગ સોઈ ૮
સૂર વચન સુન હસી ચશોદા ગવાલ રહી મુખ બોઈ ૯

ભાવાર્થ :

ગોપી કન્યાની ફરિયાદ બંધીને આવી છે અને કહે છે કે આ તારા ગામમાં રહીએ છીએ તે જોઈએ તો તે બંધી લે એટલે કે અમને ગામમાંથી કાઢી મૂક. અમે તને કંઈ કહી શકીએ નહીં, કેમ કે તું તો મોટા ઘરના બાપની બેટી છે અને તેથી તો તારા છોકરાને સારું શીખવે છે !

હવે છોરો શું શીખીને કરતૂત કરે છે તે કહે છે - સખા-સિઓનું ટોળું બંધીને ઘરમાં

પેસી જાય છે અને દૂધ-દહી, માખણ વગેરે ખાય છે. તે એકલો જ જો ખાય તો તો ઠીક છે, તારા ગામમાં રહીયે છીયે માટે સહી બંધીએ. પછી જ્યારે હું શ્યામને પકડવા માટે દોડી ત્યારે તેનાં ગુણ (લક્ષણ)નું શું કહેવું ? (૨)

દૂર દૂર તે તો ભાગી ગયો. મને લાગ્યું કે તેને નહિ પકડી શકાય તેથી હું આવીને મારા ઘરમાં પોઢી ગઈ ત્યારે તે તો ધીમે ધીમે પાછો આવી ગયો અને ખાટલા પર લટકતા મારા વાળની ચોટી ગૂંથીને પછી તેને ખાટ સાથે બાંધીને જતો રહ્યો. (૩)

ગોપીની ફરિયાદ પૂરી થઈ એટલે તરત જ કહાન પોતાનો અચાવ કરે છે કે - હે મા ! તું આના ગુણ મારા મોઢેથી સાંભળ - એને જ મને બોલાવી લીધો હતો કેમ કે તેને સ્વાર્થ હતો. તેના દૂધમાં હજારો કીડીઓ પડી હતી તે મારી પાસે કઢાવી. (૪) હું તેના ઘરના નાના મોટા કામ કરું છું અને એ તો બાપડી આરામથી તેના પતિ સાથે સુતી રહે છે.

કન્યાના આવાં વચન સાંભળીને જશોદા મા ફરિયાદને વિસરી ગયા અને કન્યાના વચનોમાં આસક્ત થઈને મુસકાવા લાગ્યા.

એટલે ગોપી તો આ બ્રજ મા-દીકારાનાં મુખ જોતી ઊભી જ રહી ગઈ કે ફરિયાદને તો ટલ્લે ચઢાવી દીધી. (૫)

વિશેષ ભાવાર્થ :

સંસારાસક્ત જીવ (ગોપી) શ્રીવલ્લભ (નંદરાણી)ને ફરિયાદ કરે છે કે આપ તો મહાપુરુષ છો. જેથી અમે તો બ્રહ્મસંબંધ બંધ લીધું (તમારા ગામમાં રહ્યા) પણ આ તમારો લાલ તો પોતાના પરિકર સાથે આવીને મારી વસ્તુઓનો વિનિયોગ કરી લે છે. આમ તો હું નિર્ધન થઈ જઈશ. માત્ર મિશ્રી કે લારુટી માત્ર ધરવાની હોય તો ઠીક છે. તેવી રીતે હું શ્યામને પકડવા દોડી પણ મારા મનનો ભાવ તે જાણી ગયો કે આનો સમર્પણ ભાવ નથી પણ લાભ પામવાનો ભાવ છે જેથી તે તો દૂર ભાગી ગયો. એટલે હું તો શાંતિથી મારા સંસારમાં પોઢી ગઈ, મણુને વિસરીને. પણ તે તો દેવીજીવનો ઉદ્ધાર કરવા માગે છે જેથી ચૂપચાપ આવીને મારા સંસારને ગૂંથવા લાગ્યો બાંધી દીધી. પરંતુ હું ગમે તેમ કરી છૂટીને આપને ફરિયાદ કરવા આવી છું કે મને સંસારમાં બાંધે નહીં પણ સંસારથી છોડાવે.

ત્યારે કન્યા શ્રીવલ્લભને કહે છે કે - આના ગુણ કેવા છે તે આપને કહું કેમ કે હું તો અંતર્યામી છું, બધું જ જાણું છું. આને બ્રહ્મસંબંધ એટલા માટે લીધું અને મારી

સેવા એટલા માટે પધરાવી (મને બોલાવ્યો) કે જેથી તેનો સ્વાર્થ સધાય. તેના સંસારની મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા (કૂંધમાંથી ચીટી કાઢવા) અને મારા થકી તેના બધા કામ કરાવે છે. બાધા-આબડી રાખીને સકામતા જતાવે છે. આમ મારી પાસે ટહેલ કરાવે છે. તેને કંઈ મારા માટે પ્રેમ નથી અને પોતે તો પાછી સંસારના વિષયોરૂપ સુખ (ખતિ) સાથે પોઢી જાય છે. નહિ કે મારી કંઈ સેવા કયા કરે છે. પ્રભુના આવાં વચન સાંભળી શ્રીવલ્લભ પ્રભુની લીલાથી ચૂપ કરી રહે છે ત્યારે આલો જીવ ભોંકો પડી જાય છે કે હું તો ગુરુ આગળ પણ ખૂલ્લો પડી ગયો. હવે હું કયા મોઢે કહું કે મને સંસારથી છોડાવો અને ભક્તિના સુખનું દાન કરો ! હવે તો વલ્લભ કૃપા કરે તો પ્રભુ કૃપા કરે.

(ગોપી - ગો-ઈંદ્રિયોમાં પરાપણ તે ગોપી.)

(૧૩૯) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૧

ગાત્રી મતી દીને મો ગાત્રીબની કો જયો હૈ
જિતતો બિગાટ કીચો આન કહો મોંસો લુખ
મેં તો કાહૂ બાતન મેં નાહીં તરસાયો હૈ
દલિકી મટકી ભટી અંગાનમેં આન દટી
તોલ તોલ લીજે ભટૂ જેતો જાકો ખાયો હૈ
સુરદાસ પ્રભુ પ્યાહે નિભિષ ન હૂં જે વ્યાહે
કાન્હ જેસો પૂત મેં તો પૂરે પૂવ્યન સોં પાયો હૈ

૧

૨

ભાવાર્થ :

મારા કનૈયાનું બૂરૂ બોલશો નહીં કેમ કે આ કનૈયા વગરની ગરીબ તેવી મારીનું આ જ તો જીવન છે. તે મારો પુત્ર છે અથવા કહો કે મારા પ્રાણ છે. તેણે કદાચ તમારું કંઈ નુકસાન કર્યું હોય, કૂંધ-દહીં બાધા-હોળ્યા કે બવડાવ્યા હોય તો આવીને તમે મને કહો. પણ તેને કશુંજ ન કહેતા કેમ કે તમે જૂઓ, આ પહેલાં પણ મેં તમને કોઈ પણ વાતમાં તરસાવ્યા નથી. તમે જે કહ્યું તે માની લઈને તમારું સમાધાન કર્યું જ છે, જેથી બચકાશો નહિ. કૂંધની મટકી આંગણમાં જ ભટીને લાવી મૂકી છે. જેથી તમે જાતે જ જેનું જેટલું મારા લાલે બાંધું પીધું હોય તે કુલડાથી માપી માપીને તેટલું લઈ લેજો. કેમ કે આ સૂરદાસનો પ્રભુ મને બૂબ જ પ્રિય છે, વ્હાલો છે જેથી તેના માટે કંઈ બૂરૂ બોલો અને કદાચ મારા મનમાં દુર્ભાવ ક્ષણ માટે પણ આવે તેટલો પણ હું તેને મારા ચિત્તથી દૂર કરવા નથી

માંગતી. કેમ કે આ મારા કાન્હ જેવો પુત્ર તો મેં મારા પૂર્ણ ભાગ્યને કારણે જ પ્રાપ્ત કર્યો છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

આપણા માથે ચિરાજતા પ્રભુ જે આપણને પ્રાપ્ત થયા છે તે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ભટકયા પછી કોઈક કૃપારૂપ પૂર્ણભાગ્યના કારણે જ આ જન્મે પ્રાપ્ત થયા છે. જેથી તે પ્રભુને એક ક્ષણ પણ વિસરાવા નહિ. કદાચ દુઃખ કે મુશ્કેલીઓ આવે તો પણ તે મારા પ્રભુએ આપ્યા તેવા દુર્ભાવ લાવવાથી પ્રભુમાં સ્નેહ થતી જાય. જેથી દુઃખ વગરે તો પોતાના કર્મના કારણે આવ્યા છે તેમ માનવું. જેથી દુઃખ વગરે ભોગવવાના થાય તે ભોગવી લેવા જેટલા પણ કર્મો હોય તેના બદલામાં જેટલા પણ દુઃખો આવે તે માપી માપીને ભલે ભોગવાય પણ તે દૂર કરવા પ્રભુને શ્રમ ન અપાય કે ન તેમને દોષ દેવાય કે ન તેમનું નામ દેવાય. તે તો પ્રેમની પરિભાષા છે. મારા પ્રેમનું સ્વરૂપ અને મારું સર્વશ્વ વિશેષ પ્રિય એવા તેનાથી મારું જીવન જ પ્રભુ છે જેથી મારા કર્મનો દોષ છે પણ મારા પ્રભુ તો નિર્દોષ છે જેથી બદલો જે લેવો હોય તે મારાથી લેશો. મારા પ્રભુને વશમાં લાવશો નહીં.

(૧૪૦) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૧

મહરિ તો હી બડી કુપન મેં પાઈ
દૂધ દહી દિયો જે વિધાતા તોહી સો તો લટલ છિપાઈ
બાલક ભૂલ નહિ રી તેહે એક હી કુંવર કન્હાઈ
સો હૂ તો લટ હી લટ ડોલત માખન બાતે ચુટાઈ
૨
વૃદ્ધ વેશ પૂરવ પૂવ્યન તેં ચહ નિહિ ભાગ્યન પાઈ
૩
તાહૂ કે બેવે પીવેકો રમેતી કહા ચલુટાઈ
સૂનલ બચન ચલુટ નાગાટી કે જસુમતીનંદ સુનાઈ
૪
સૂરશ્યામ કો ચોટી કે મીસ દેખનકો ચહ રાઈ

ભાવાર્થ :

ગોપી યશોદાજીને ત્યાં કનૈયાની ચોરીના સ્વભાવનું કારણ કહેવા આવી છે. તે દોષ કૃષ્ણને નથી આપતી પણ યશોદાને આપે છે કે - મહરિ ! તું આટલી બધી કંજૂસ છે, તે તો મેં આજે જ જાણ્યું. વિધાતાએ તો તને નવલખા ગાયો આપી છે અને તારે ત્યાં દૂધ-દહીની તો રેલમછેલ છે તો પણ તું તેને છૂપાવીને રાખે છે ! (૧)

તારે બાળકમાં તો એક કનૈયો છે. ઘણા બાળકો તો છે નહિ ! તારી આ કંજૂસાઈને કારણે જ તારો છોકરો ઘરે ઘરે ભટકે છે અને ચોરી કરીને માખણ ખાઈ જાય છે. (૨) તારા પૂર્વનાં પૂણ્યને લીધે તો તને આ પરમભાગ્ય રૂપ કનૈયો મળ્યો છે અને તે પણ આ ધડપણમાં, તમે વૃદ્ધ થયા છો અને તે પરમ ભાગ્યરૂપ એકનો એક બાળક છે તો પછી તેનાં ખાવા-પીવાની બાબતમાં જ આવી ચતુરાઈ કાં કરો છો ? તેના ખાવાથી થટી જશે ?

(૩)

ગોપીના આવા ચતુરાઈ ભર્યા વચન સાંભળીને નંદ-યશોદા પોતાની ચતુરાઈ પ્રદર્શિત કરતાં વચનો ગોપીને કહે છે કે - તારી આ બધી વાતો તું મને કહેવા આવી છે કે તારે બીજું કંઈ કામ છે ? અમે જાણી ગયા છીએ કે તું કોઈને કોઈ બહાને મારા શ્યામને નિરખવા આવી છે !

(૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જીવને જે કંઈ ધન-સંપત્તિ આપજન, આલોક, પરલોક મળ્યા છે, તે તો સોના વિધાતા તેવા પ્રભુની દેશ છે. પણ જીવ તે બધું પોતાનું માની બેઠો છે, જેથી તો તેનો વિનિયોગ પૂર્ણ રીતે પ્રભુ માટે કરવો જોઈએ પણ કરતો નથી.

તેથી પ્રભુ તો મારે ઘરે બીરાજે છે તે કહેવા માત્ર પશું રહે છે અને માટે તો પ્રભુ તે જીવને છોડીને ઘડી ઘડી બહાર ચાલી જાય છે. તે ભક્તથી બંધાયેલા નથી રહેતા. જીવને એ ભાન નથી કે તેના ઘરે જે પ્રભુ બિરાજે છે તે જીવની લાયકાત નથી (વૃદ્ધ) છતાં પ્રાપ્ત થયા છે અને આ પ્રભુ જ પરમ નિધિ છે. સંસારિક વિષયો નિધિ નથી. તથા તે પ્રભુ જ સર્વવસ્તુ માત્ર છે. તેના સિવાય બીજું કંઈ નથી આમ એક માત્ર જે કંઈ છે તે તો પૂર્ણબ્રહ્મ આપણા ઘરે પધાર્યા છે. આમ તે એકનો એક છે. માટે જે કંઈ આપણી સત્તામાં છે તે તેના માટે જ વિનિયોગ કરવો જોઈએ કે - તેને જ સમર્પિત કરવું જોઈએ. કંજૂસાઈ તે તો અસમર્પિત ભાવ છે. આવી રીતે 'પ્રભુને સમર્પા વગર પોતાના માટે વાપરવામાં દોષ નથી' તે માટેના વાક્યો શાસ્ત્રમાંથી શોધી કાઢવા તે તો ચતુરાઈ માત્ર છે.

(૧૪૧) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૮૨

મહાદિ લુપ્ત વજ્ર ચાહત કછુ ઝોટ

બાત ઝેક મેં કહત નાહી, આપ લગાવત ઝોટ

૧

જહાં બસે પતળ હી આપની, તજવ કહો સો ઠોટ

સુતકે ભવે વદાઈ પાઈ, લોગન ખેદત હોટ

૨

કાન્હ પઠાવ દેત ઘટ લૂટન કહત કર્યો ચહ ગોટ

વજ્રવટ સંયુગ લેહોં મહેલી, હા હા કટત કટ બેટ

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી યશોદાજીને નિશાન બનાવીને જ કહિયાદ કરે છે, કહે છે - હે મહરી, આ યજ્ઞને કંઈક જુદું જ તમે ધારી લીધું છે અથવા યજ્ઞવાસીઓ પાસે તમે કંઈક જુદું જ હિંચી રહ્યા છો કે જેથી મનમાની કરો છો. અમે તો એક અક્ષરે ય બોલતા નથી અને છતાં તમે જ આરોપ લગાવીને કેકાસ ઊભો કરો છો !

(૧)

ગોપી હવે એક બોધ વચન કહે છે કે જે સ્વળે રહેવાથી આપણું પતન જ થવાનું હોય તો તેવી જગા છોડી દેવી જોઈએ. તમારે ત્યાં પુત્રનું પ્રાકટય થયું તેથી અમે તો પ્રસન્ન થયા. પરંતુ અમારા માટે તો ખેદ બનીને અટક્યો !

(૨)

અમારા ઘર લૂંટી લેવા માટે કાન્હને મોકલી આપ્યો છો. આ તે કંઈ નવી જાતી પ્રકટી ? અમે તો યજ્ઞને અમારું ઘર સમજ્યું છે એટલે અહીં જ મરીશું. પરંતુ તમોને હાથ જોડીને કરગરીએ છીએ.

(૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

(ખહરિ) - વેદઋચા. તૂ તો (યજ્ઞ) સદ્ગતિનો રસ્તો બતાવે છે પણ અમારી હિંચા બીજી કંઈક છે તે છે, નંદનંદનના સ્વરૂપમાં અટકી જવું. (સ્વરૂપ નિરોધ). અમારી પાસે તો તે માટેની વાત-વાટ-રસ્તા એકે નથી. બસ સ્નેહ જ અંદર છે અને તમે તો કર્મ-જ્ઞાન-મર્યાદા ભક્તિ-ઉપાસના - યોગ - સાંખ્ય - તપ જાત જાતની ઘણી વાતો કરો છો (લગાવત ઝોટ). અમે તો એટલું જ સમજીએ છીએ કે જે મારગમાં બેસવાથી અમારી (પતન) ટેક ન રહે (પ્રભુ સંગની) તે મારગને છોડી દેવો, જેથી અમને વેદ માર્ગ માફક નથી આવતો.

પ્રભુ જ્યારે પુત્રરૂપે (નંદ-યશોદાના) પ્રકટયા તે તો અમારા સ્નેહના વધવાના કારણ રૂપ બન્યા. તે સુતના કારણ તો અમારામાં રહેલો સ્નેહ વધવા લાગ્યો (વધા-ઈ) પ્રેમ આસક્તિ - વ્યસન - તન્મયતા - તેથી અમારી લૌકિકતાને પણ ખેદ થયો. આમ લોકપણ છૂટયું. વૈદિક તો પહેલાં છૂટયું જ હતું ! અને અમારી આ લૌકિકઆસક્તિ રૂપ ઘરને લૂંટવાનું કામ કનૈયાએ જ કર્યું છે અને તેને પણ તમે વેદોએ જ મોકલ્યો છે, કેમ કે - તમે જ તો તેને રસોવેસ: કહ્યો છે. તેથી તે રસરૂપ જ્યાં પ્રેમરસ જુએ ત્યાં આવે છે અને પ્રેમ સિવાય બાકી સર્વને લૂંટી લે છે.

માટે હે મહારિ ! મજને ગાતિ ન માનો પણ તેને ધર સમજો. ધરનો ઠાકુર છે તો ઠાકુર ધરમાં રહેશે ક્યાંય ગાતિ નહિ કરે, જશે નહિ. અને મૃત્યુ પર્યંત તેની સાથે જ ધરમાં રહેવું છે. સ્મરણે ભજને ચાલિ ન ત્યાજ્યમ્ ઈતિ મે મતિ, સર્વદા સર્વ ભાવેન ભજનીયો મજાધિપઃ સ્વસ્થાયમેવ ધર્માહિ નાન્ય કવાપિ કદાચન, એવં સદાસ્મ કર્તવ્યં સ્વપમેવ કરિચાતિ.

તને હાથ જોડીને કરી કરી વિનતી કરું છું કે આ જ પરમ સાન્ય છે, પરમ કળ છે તે સમજ.

(૧૪૨) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૨

ગવાલિની આપ તન દેખ મેઢે લાલન દેખડી

ભીત જ્યો હોય તો ચિત્ર અબ દેખડી

મેડો લાલન હૈ પાંચ હી બરસકો રોયકે અજદૂ પચપાન માંગો

તૂ તો અતી ટીઠ જોવનમત ગવાલિની ફિરત ઈંતરાત ગોપાલ આગો ૧

મેઢે લાલનકી તનક સી અંગુડી, એ બડે નખન ચિન્હ તોઢે

મચકર હંસેગે લોગ અગાવારકો ચહ ભૂખ કહાં પાઈ રચામ મેઢે ૨

મુકવલી, ગવાલિની નચનન હંસી નાગડી ઉરાહનેકે નિસ અધિક પ્રીતિ બાદી

એક સૂન સૂર સર્વસ્વ હથો સાંવડે અનઉત્તર મહારિકે દ્વાર ઠાડી

ભાવાર્થ :

ગવાલિની કરિયાદ કરવા આવી છે કે તમારા લાલને મારી સાથે અમણાજતાં અડપલાં કર્યા છે. તેનો પ્રત્યુત્તર યશોદાજી આપે છે -

ગવાલિન, તું તારો દેહ જો. મારા લાલનો દેહ જો તને શું સરખા લાગે છે ? અને જ્યાં દિવાલ હોય ત્યાં બસેના ચિત્ર દોર તો તને બ્યાલ આવશે કે લાલનું વધુ તારા જેવું છે ? મારો લાલ તો પાંચ જ વરસનો છે અને હજુ પણ પચપાન માંગે તેવડો નાનકો છે અને તું તો જોબનના કારણે મત એવી ઢીક-ધૂર છે. તેથી ગર્વપૂર્વક ગોવાળીયાની આસપાસ ફરે છે. (૧)

મારા લાલની આંગળીઓ તો એકદમ નાની છે અને તું જે મને નખ ચિન્હ બતાવે છે તે તો કેટલા મોટા છે ! તેથી લોકો, (તારો સમાજ) તારી અસંસ્કારીતા માટે મનમાં હસશે, કેમ કે મારા શ્યામની તો આવડી ભૂજા હોય નહિ. (૨)

ગવાલિન યશોદાજીના આ વચનો સાંભળીને નયનોથી હસી પડી. એટલે કે તેની

આંખોમાં ખુશી દેખાઈ પડી કેમ કે આ ઠપકાને લીધે તો કનૈયામાં પ્રીતિ વધી અને તે એટલી વધી કે સાંવરિયાએ સર્વસ્વ હરિ લીધું તેથી તો યશોદાજીને દ્વારે મૂઢસી ઠાડી રહી ગઈ.

(૧૪૩) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૨

કાહે આય ન દેખિયે રાનીજૂ અપને સૂત કે કટમ

ભાજન ભવન એક ન રહ્યો, કહ્યો તો આગે હંસ પડી હૈ

એસે બને કો કાહુકો મરમ

દિન દિનકી હાનિ દૂરે રાખત ન નોક કાન કહોજૂ

બસબેકો કૌન ઇરમ

નંદલાસ મભુ મૈયા કે આગે સાધુ વહે વૈઠે ચોટી કો કહા ભરમ ૨

ભાવાર્થ :

ગોપીજનો યશોદાજીને કનૈયા બાબતે કરિયાદ કરે છે - તમે જાતે જ શા માટે પુત્રના કરતૂત અમારે ત્યાં આવીને જોઈ નથી લેતા ?

અમારા ધરમાં એકે પાત્ર સાજુ-સમુ રહ્યું નથી અને તમોને આ વાત કહીએ છીએ તો તમે તો હસીને વાત વિસારે પાડી દો છો. એટલે અમને તો લાગે છે કે આ વાતમાં કંઈક રહસ્ય જરૂર છે. (૧)

આ રોજ રોજનું નુકસાન બીજાઓ ખમે રાખે છે. કે જેથી તમે કનૈયાને સહેજ પણ ઠપકો નથી આપતા.

આ તે તમારા જેવા મુખ્યા-અધિકારીનો કેવો ધરમ કર્તવ્ય ? આ આખો સંવાદ ચાલે છે તે દરમિયાન નંદલાસજીના મભુ કનૈયા તો મૈયાની પાસે જાણે સાધુ હોય તેમ ચૂપચાપ બેસી રહ્યા છે કે જાણે આ ચોટીનો આશ્વેપ કોનાય માટે થઈ રહ્યો હોય ? જાણે કે આ ચોટી વિશે કંઈ જ જાણતા ન હોય તેમ ! (૨)

(૧૪૪) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૨

દિન દિન દેન ઉરહાનો આવે

ચહ ગવાલિની જોબન મદમાતી મૂઢેં દોષ લગાવે

ચહ કહી ભાજન ઇડે પરાયે કહા મેરા મોહન પાવે

લટકા અતી સુકુમાર ગૃહત તન હલદાર સંગ ભિલાયે

કબહૂ કટ મથની લેકે ઝાંગાન હાથ નચાવે
કબહૂ કહલ કંચુકી ફાટી કબહૂંક ચોટ બતાવે

3

મન લાગ્યો કાળ કમલદલ લોચન ઉત્તર બહુત બનાવે
ચતુર્ભુજ મધુ તિલિદરમુખ ચહ મિસ છિન છિન દેખન અવે

૪

ભાવાર્થ :

શ્રી યશોદાજીને પોતાના પુત્ર પ્રતિના સ્નેહમાં કોઈ ભાગ પડતી જાય તે પાલવતું નથી. તેથી ગોપીઓ પ્રતિ કહે છે કે -

રોજ રોજ આ ગ્વાલિની કનૈયા બાબતે ઠપકો દેવા આવે છે, તેમને જુવાનીના કારણે અભિમાન (મદ) એટલું છે કે કુદરતનો પણ ડર નથી. તેથી તો જૂઠું બોલીને મારા લાલા પર દોષ લગાવે છે. (૧)

સાંભળો, કેવા કેવા દોષ લગાવે છે ? કે જે આ નાનકડા લાલાથી થવા શક્ય જ નથી - પોતે શું કરે છે તે નથી કહેતી, જેમ કે કહે છે કે - મોટા મોટા પાત ઉચકીને, (તે પણ પાટકાના) તેણે માખણ ખાવા ગિતાય. શું મારો મોહન તેવું કદી શકે તેવડો છે ? મારો બાળક તો અતી કોમળ વપુ ધારી છે. તે તો બડે ભૈયા હલધરની સાથે જ બેલે છે અને તેને તો હું હલધરની સાથે જમાડું છું. (૨)

અને આ ગ્વાલિન તો મારા આવા કોમળ લાલને હાથમાં મથની પકડાવી દઈને પોતાના આંગણમાં નાચ નચાવે છે. આમ પ્રતિદાષારો પણ કરે છે. આ લોકો મને ક્યારેક એવી ફરિયાદ કરે છે કે કાનાએ અમારી કંચુકી ફાટી તો ક્યારેક વળી બીજું કંઈ કહે છે. (૩)

મારા કનૈયાના નેત્રો દૂષિત નથી તે તો જિલકુલ નિર્મળ ભાવવાળો છે પણ આમનું મન જે તેની પાછળ પડી જવાવાળું લાગેલું છે. તેથી તો જાત જાતની વાતો બનાવીને આવે છે.

ચતુર્ભુજદાસ તો, ભક્ત ગોપી અને ભગવાન કૃષ્ણ બંનેના હૃદયને જાણવાવાળા છે. તેથી કહે છે આ ચતુર્ભુજ એટલે કે ઘણી ભૂજઓથી અનેક પ્રકારની લીલા કરવાવાળા સમર્થ અને પોતામાં નિરોધ સિદ્ધ કરી દેનાર તેવા મુખારવિદવાળા છે. તે કૃપાળુના દર્શન માટે કોઈ ને કોઈ બહાનું કાઢીને આ ગોપીજનો ઘડી ઘડી યશોદાજીને ઘરે આવે છે. (૪)

(૧૪૫) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૮૨

મેથા મે નહિ માખન ખાયો

ખ્યાલ પડે ચહ સખા સળે લે મેડે મુખ લપટાયો

૧

દેખત હી છીકે પર ભાજન ભિંચે દર લટકાયો

તૂ હી દેખ નચન કટ અપને મેં કેસે સોં પાયો ?

૨

મુખ દલિ પોંછ બુદ્ધિ એક કાની દોના પીઠ દુટાયો

ડાટ સાંટ મુસકાય ચશોદા સ્થામ હી કંઠ લગાયો

૩

બાલ વિનોદ ભાવકટ મોહો મારા મન હી સીઝાયો

સૂરસ્યામ ચહ ચશુમતીકો સુખ દેવન દુર્લભ ગાયો

૪

ભાવાર્થ :

આ વખતે તો જ્યાં માખનલીલા થઈ છે ત્યાં ગોપીઓ યશોદાને બોલાવી લાવી અને ત્યાં રંગે હાથ પકડાઈ ગયેલ કૃષ્ણની ફરિયાદ કરવા લાગી ત્યારે કનૈયો પોતાનો બચાવ કરે છે અને કહે છે મૈયા મેં માખન ખાધું નથી. હું ગોપબાળકો સાથે જરૂર હતો પણ જેવો તેઓને અણસાર આવી ગયો કે ગોપી આવી રહી છે એટલે તેઓએ (સખાઓએ) આ માખણ મારા મોઢા પર લગાવી દીધું. (૧)

હવે પ્રભુ યુક્તિ કરે છે અને મા ને કહે છે કે તું જાતે તારી આંખથી જ જો કે હું આટલો નાનો છું પછી આ ભિંચે લટકાવેલા પાતને કેવી રીતે પહોંચી શકું ? (૨)

વળી આ સખાઓએ પછી શું કર્યું તે કહું - પોતાના મોઢા ઉપરથી દહીં લૂછી નાખ્યું અને તે બધા એક થઈ ગયા અને જે દોનાથી દહીં કાઢયું હતું તેને પાછળ ફેર ફેંકી દીધા. (૩)

આ વાત સાંભળી યશોદાએ હાથમાંની છડી મૂકી દીધી અને હસીને સ્થામને ગળે લગાવી દીધો.

પ્રભુએ આ રીતે બાલ વિનોદ ભાવથી માતાને મોહ કરી દીધો અને સાચી વાતને છૂપાવી દીધી. માતાના મનને પ્રસન્ન કરી દીધું પ્રભુ આ યશોમતીજીને સુખ આપે છે તે દેવોને પણ દુર્લભ છે તેવું સૂરસ્યામ કીર્તિગાન કરી રહ્યા છે. (૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

યશોદાજીને એવો ભાવ છે કે મારો પુત્ર મારું જ માખણ ખાય. માખણ એ સાર છે તેથી મારા જીવનના સારરૂપ જે પ્રેમ છે તે માખણ મારું જ ખાય. પણ જ્યારે ઉટાલને કે પદ

ગોપીઓએ પ્રકટ કરી દીધું કે પ્રભુ તો અમારા સ્નેહનો ઉપભોગ પણ કરે છે ત્યારે યશોદા ગોપીના ઘરે આવીને તપાસ કરે છે. ત્યારે પ્રભુ પ્રેમમગ્ન દશામાં પકડાઈ જાય છે. છતાં બચાવ કરે છે - એટલા માટે કે પ્રભુ કોઈનાય ભાવનો ભંગ કરવા નથી માગતા. જેનો જેવો સ્નેહ તેવો પ્રતિધોષ. તેથી આપ કહે છે કે ના હું તો તને જ પ્રેમ કરું છું. અન્યની સમક્ષ મારો પ્રેમ પ્રકટ જ કરી રીતે થઈ શકે ? પણ આ ગોપીજનોને પ્રસન્ન કરવા માટે જ આ મારા મિત્રો છે ને, તેમને નાટ કરવા નટવર રૂપ માટું બનાવવા, મારા મોઢે માખણ લગાવી દીધું. તું જાતે જ નક્કી કર કે તારો પ્રેમ ક્યાં અને આમનો પ્રેમ ક્યાં ? આમનો પ્રેમ તો કેટલા અંતરવાળો છે ? દૂર છે, ઊંચે છે. હું તેવા સુદ્ર પ્રેમને ઝંખું તેવો છું ? તારો પ્રેમ તો અગાધ છે !

આ સખાઓ સાચા પ્રેમને શું જાણે ? તેઓ તો દહીં ખાનાર છે તેઓ સાટરૂપ પ્રેમને શું જાણે અને તેપણ પાછા લૂછી નાખનારા એટલે કે પ્રેમને ફગાવી દેનારા છે. આવા જૂઠા સ્નેહીઓની વાતો તું શા માટે માની લે છે ?

તેથી યશોદા કે જે પ્રભુને યશ આપનાર છે. મૂળભૂત રીતે તેને શ્રદ્ધાક આવેશમાં પ્રભુયશરૂપ પ્રેમ ભૂલાઈ ગયો હતો જેથી મહાત્મ્યની છડી પકડીને પ્રભુને ડરાવવા આવી હતી કે તમે પ્રેમ આપવા અમારા ગોકુળમાં અમારે ઘરે પધાર્યા છો પણ અમે તો આપના મહાત્મ્યમાં રૂબરૂ છું. આપે પ્રમેય સિદ્ધ કરવા ચાહું છે પણ અમે તો પ્રમાણભાગે આપને મળશું. હવે તેવું નિર્ધારણ આ વ્રજલક્ષ્મીનું છૂટી ગયું અને કનૈયાની પ્રમેયલીલામાં ગળારૂબ થઈ ગયા. કંઠે લગાવ્યો તેથી પ્રેમથી 'એકમેક કર સાની' જેવી ઉચ્ચતર દશાને પ્રાપ્ત થયા. જીવનું સામર્થ્ય કેટલું ? પ્રભુએ પોતાની બાલવિનોદ ભાવ એટલો પ્રબળ કર્યો કે મહાત્મ્ય ભાવ પ્રતિ ભક્તોને રાગ થઈ ગયો હતો તે હવે ભક્તના મનને સ્નેહભાવથી લથળથ કરી દીધું અને ભક્ત પરમાર્નદમાં રૂબી ગયા.

આનાથી વિશેષ વળી કેવી પ્રમેયરૂપ લીલા હોય ? કે જેમાં પ્રભુ ભક્તને સુખ આપવા પુષ્ટિભક્તિ ભક્તની કરે ? આવું સુખ તો સર્વ દેવીજીવોને હોય તેનાથી દુર્લભ છે તેથી તો શ્રીઆચાર્યજી પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્પાદા ભેદ ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરે છે 'શુદ્ધપ્રેમ્યાનિ દુર્લભા' અને પ્રભુની આવી પ્રેમલીલાને જે ગાય છે તેઓ જ દેવી છે.

(૧૪૬) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૩

સુનો ઘોં અપને સુતકી બાત
દેખ રશોમતિ કાન રાખત હો માખન દરિ ખાત ૧
ભાજન ભાન ડાદ સાંબ ગોરસ વાંટત હૈ કટ પાત
બો બટબો તો ઉલટ ડરાવત ચપલ નચનકી લાત ૨
બો પાવત સો ગઢત ચપલ કટ, કઠલ ન કછું સકુચાત
હો સકુચાત અંચલ કટ લટ હૈં રહી ટાંપ મુખ ગાત ૩
ગિરિધરલાલ હાલ યેસે કટ ચલે લાચ મનહીં મુસકાત
દાસ ચલુર્નુજ પ્રભુ બનત હૈં ચલે સોં હૈ દે સાત ૪

ભાવાર્થ :

ગોપી યશોમતિ પાસે ફરિયાદ લઈને આવી છે નંદભવનમાં આવતાં જ કહે છે જરા સાંભળો - આપના સૂતની વાત ! હવે માંડીને વાત કહે છે કે - જૂઓ યશોમતિ, આ આપનો સૂત કોઈની (તમારી કે અમારી કે નાના-મોટાની) કહેની રાખતો નથી. એટલે કે તે અવિવેકી છે. તેથી તો વગર પૂછે માખણ અને દહીં જાતે જ લઈને ખાય છે, માંગવા જેટલો વિવેક પણ નથી. (૧)

દહીં-માખણના પાત્રો શોધી કાઢે છે તથા તેમાંથી ગોરસ હાથમાં જ બીજાને આપે છે, ગોરસ ખાવા પાત્ર પણ નથી વાપરતો. આવા તેમના સર્વથા અસંસ્કારને લીધે જો લઢીયે તો ઉલટો તે અમારી સામે આંખો કાઢી અમને ડરાવે છે. (૨)

જે હાથમાં આવે તે ચપળતા પૂર્વક લઈ લે છે અને સામે જવાબ આપવામાં પણ શરમ નથી રાખતો. જ્યારે અમે જૂઓ તમારે ત્યાં આવ્યા છીએ પણ સંકોચ કે લાજને કારણે સાડીના છેડાથી મુખ ઢાંકીને વાત કરીએ છીએ. (૩)

ગિરિધર લાલે ગોપીના આવા હાલ કરી પોતે તો બિંદાસ મનમાં મુસ્કાતા દોડી ગયા. કેમ કે ચુતર્નુજદાસના પ્રભુ ગોપીના મનની સાચી વાત જાણે છે. (૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

યશોદા, તૂ તારા બાળકને નથી ઓળખતી તેમ લાગે છે. હવેથી તું પણ તારા પુત્રની વાત જ સાંભળજે. અથવા સાંભળવા લાયક તો શ્રીહરિના ગુણગાન જ છે. જેનો યશ સર્વત્ર છે તેવી મતિવાળા જે વેદજ્ઞાતા છે તેમની કહેણી પણ અમે હવે તો અવગણીએ છીએ, કેમ કે તેમ કરીને હરિગાન કરીએ (એકનિષ્ઠ થઈને) તો જ

માખણ-દિધિ જેવું સારૂપ સ્વરૂપાનંદ પામીએ. કૃષ્ણ જે રસરૂપ છે તે અમારા ઘરમાં રહેલ નિરસ અહંતા-મમતારૂપ ભાજન - ભાનમાંથી સારૂપ માખણ કાઢી બધાંને (ભગવદીઓને) વાંટે છે. (ગોપી પ્રેમ કી ધ્વજા) અને તે પણ સ્વયં પોતાના હાથથી આ જ તો પુષ્ટિ છે. અને જેને આ રસ મળે છે તે ખૂબ જ ઉત્કટતા પૂર્વક પ્રહરણ કરી લે છે. અને બીજા સર્વ કળ કર્મ-શાન-ઉપાસના વગેરે ન્યૂન જ છે તેવું કહેતાં સંકોચ નથી પામતા. પરંતુ હું 'ગોપીનો પ્રેમ શુદ્ધ છે' તેવા સૌભાગ્યમદ યુક્ત વચનો કહેતાં-સાંભળતા પણ સંકોચાઈ છું. તેથી તો હું વરજના છેડાથી કે (જે ઉપવસ્ય પર ઠાકોરજી કૃપા કરીને બિરાજ્યા હતા) તેના વડે જ અમારા સૌભાગ્યમદને ઢાંકી દઈ છું. કેમે કે - અમને તે પ્રસંગ આજે પણ યાદ છે કે જેઓએ ત્રિધારણ લીલા કરીને અમારો નિરોધ આપમાં સિદ્ધ કર્યો હતો. તેમને અમારા નાનાસા મદનું મર્દન કરવા જે લીલા કરી હતી તેનાથી અમારા શું હાલ થયા હતા ? મનમાં હસતા હસતા પ્રભુ કેવા અંતર્ધાન થઈ ગયા હતા ? પરંતુ અમે સમજી ગયા છીએ કે અમે તો દાસ જ છીએ, માહાત્મ્ય કે પ્રભુતા તો આપની છે. જે એમ દંઢ થાય તો તો આપ સદા હૃદયમાં બિરાજેલા રહો !

(૧૪૭) રાગ - તિલાવલ

૩/૧૯૩

- માનો થાકે બાબાકી હૈ કોઉ રોડી
ટીઠો દેત સંક નહિ માનત માટા આવત થોડી ૧
કંચુકી ગાહત ડરત નહિ મનમે કહી અખબો ટેડી
ચામે સળ સમુઝડી ચશોદા ચિતવ દે ગત મેડી ૨
કળ લગા લાજ વાસકી કીજે કાન્હ ગુસાર્જન તેડી
પરમાનંદ મીતિ અંતરગત દરસન નિસ કર ફેડી ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી યશોદાજીને ફરિયાદ કરતાં છે. સીધી જ ઊંચા સૂરમાં વાત કહે છે - શું હું કંઈ તેના બાપની નોકર છું ? ગુલામ છું ? તેની હુજૂર તો જૂઓ કે સ્વેજે શરમ નથી રાખતો અને મારગમાં જ મને ઘેરે છે ! (૧)
મારી કંચુકીને પકડે છે અને તેને મનમાં પણ ડર નથી તેથી કહે છે કે - તારા કોઈ હોય તો બૂમ પાડને !

યશોદા, આટલામાં બધું સમજી જા અને મારી વાત ચિતમાં લે. પુત્રપ્રેમમાં તું બધું અવગણે છે. (૨)

હવે ધમકી આપે છે કે - એક ગામમાં વાસ કરીએ છીએ તેથી તમારી શરમ ક્યાં સુધી રાખીએ ? કાન્હ કદાચ મોટો હોય તો તારા ઘરમાં !

આટલી બધી ફરિયાદ કરી પણ કનૈયા માટે તેના હૃદયમાં પ્રીતિ ભરેલી છે તેથી તો ફરી પાછી કોઈને કોઈ નિસ કરીને આવાં કારણો શોધીને આવ્યા કરે છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

એ તો માનવું જ રહ્યું કે સર્વ કોઈ એમના દાસ છે. કેમ કે બધું એની ઈચ્છાથી જ થાય છે. (વિવેકસ્તુ હરિ: સર્વ નિજેચ્છાત: કરિયાતિ) બધા જ સ્થળ-મારગને એ વ્યાપીને રહેલો છે. કોઈ પોતાની સ્વતંત્ર ઈચ્છા કરે તો પ્રભુ તેને *મારગ આવત થઈ*, દરેકના મારગનું વરણ પણ આપે જ કર્યું છે. સર્વ દેવોને પ્રભુનો ડર છે, પ્રભુને કોઈનો નથી માટે તો કહે છે જે તારો દેવ હોય તેને પૂકાડ જીવના સ્વરૂપને ઠંકવારૂપ, આવરણરૂપ જે માયા છે તેને છોડાવી શકનાર એક પ્રભુ જ છે અન્ય કોઈની નથી શક્તિ કે નથી હિંમત.

યશ આપનારી જે કોઈ શક્તિ છે તે આપણી અંદર છે તેનાથી જીવ ખુશ થઈ જાય છે પણ જીવ પોતાની તે શક્તિને કહે છે - આ પ્રભુના સ્વરૂપને સમજ અને આજે મારી સ્થિતિ શું છે તે ધ્યાનમાં લે. જે યશ-કીર્તિ-ધર-ધન વગેરે સાથે આપણો રહી રહ્યા છીએ તે વાસ શું તેમની શરમ રાખી, તેમાં લાગી રહેશું ? હકીકત તો એ છે કે એકમાત્ર કનૈયા જ આપણો ગુસાઈ સ્વામી છે.

જે કામનું છે તે તો હૃદયમાં રહેલ ભગવાન પ્રતિની પ્રીતિ છે. સંસારમાં જે ગતિ વિધિ (ફેરી) કરવાની છે તે માત્ર તે પ્રભુના દર્શન માટે જ કરવાની છે.

(૧૪૮) રાગ - તિલાવલ

૩/૧૯૩

શિવો મેડે હાથ તે છિડાઈ

- તાવન કો લાવત હી માખન ડાર્યો હૈ કુંવર કન્હાઈ ૧
ચુઝન લાગ્યો મો હી કો કોન હૈ પાહુની કહા તેતો નામ ૨
દેખીયત કહૂં ભલી માનસટી કહી ઘોં તેતો ગામ
દેખત રૂપ ઠગી સી ઠાડી મનમોહન રૂપનીકાઈ
પરમાનંદ દાસ કો ઠાકુર મેમ ઠગોટી લાઈ ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી જાને કરીને ઠગાઈ ગઈ છે જેથી આ ઠગાઈની વાત કંઈક ફરિયાદના સૂરમાં

પોતાની સખીને કરે છે કે -

તાવવા માટેનું માખણ લઈને હું આવતી હતી ત્યારે કનેયાએ તે મારા હાથમાંથી છોડાવીને તેના હાથમાં સરકાવી દીધું કે મને ખબર જ ન પડી (૧)

કેમ કે તેણે મને વાતમાં નાખીને પૂછવા લાગ્યો કે તું કોણ છે ? અરે પાહુની (અતિથિ) તારું નામ તો કહે ! જોવામાં તો તું બહુ ભલી માણસ લાગે છે. તારા ગામનું નામ તો કહે ! (૨)

તેની વાતમાં આવી જઈને અને તેના રૂપને જોતાં જ હું તો સ્થિર થઈ ગઈ કેમ કે તે રૂપ સર્વશ્રેષ્ઠ અને મનમોહક હતું. તેનાથી હું તો મોહી ગઈ તેના પ્રેમમાં જ ઠગાઈ ગઈ ! (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

મારો સમર્પણ ભક્તિવાળો સ્નેહ હું આપને સમર્પિત કરું તે પહેલાં તો આપે તે સ્વયં લઈ લીધો. તાપ-કલેશથી તવાઈને વિશુદ્ધ થાય તે પહેલાં જ !

મારા અધ્યાસો પણ ઉઘટા કમથી દૂર કર્યા. પૂછવા લાગ્યા મને કે તું કોણ છે ? સ્વરૂપ વિસ્મૃતિ હતી તે સ્મૃતિમાં આણી કે હું તો આપની દાસ છું, જનમો જનમની હું કંઈ સોચુ-સમજુ, વિચારું, બોલું તે પહેલાં તો બીજો સવાલ કર્યા-પાહુની કહા તેરો નામ ? હું આ ભૂતલ પર અતિથિરૂપ જ છું મારું ધામ તો આપનું ચરણકમલ છે. અને મારું નામ તે તો આપ જે નામે બોલાવો તે... હવે મને ધ્યાનથી જોઈને પછી કહેવા લાગ્યા કે - તું તો (પુષ્ટિ દેવી જીવ) ભલી માનસ લાગે છે અને પછી પૂછવા લાગ્યા તારું ગામ કયું ? મારો નિવાસ તો આપના ચરણકમલ જ છે. આ બધા જવાબ હું મનમાં જ રાખી શકી બોલી શકી નહિ, આપને તેવી અપેક્ષા પણ નથી. કેમ કે આપે મને ભલી માનસ કહી દીધી હતીને !

ચરણને લાયક હતી પણ સ્વરૂપને લાયક આપે આપના મનમોહક સ્વરૂપથી બનાવી દીધી અને મારા દેહ, હૈન્દ્રીય-મન સર્વસ્વ જડવત બની ગયું કેમ કે મારા ચિત્ત સહિત સર્વ આપે આપના સ્વરૂપાન્તરથી હરિ લીધું. કેમ કે આ ઠાકુર જે છે તે તો પરમાન્તરૂપ છે અને તેની દાસી પ્રેમઆનંદરૂપ છે જેથી ઠગાઈ ગઈ કેમ કે જ્ઞાન જેમાં બાધક છે તેવા જ્ઞાન રહિત થઈ, પણ સ્વસ્વરૂપજ્ઞાન અને પ્રભુસ્વરૂપજ્ઞાન થઈ ગયું કે જે ભક્તિમાં સાધક છે.

(૧૪૯) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૯૩

ભાજ ગાયો મેરો ભાજન ફોર
કઠાટી કહું સૂન માત ચશોદા યોર માખન ખાયો સળ ચોર ૧
લટકા પાંચ-સાત સંગ લીને રોકે રહવ સાંકટી ખોર ૨
માટગયે કોઉ ચલ ન પાવલ લેલ લાલચે દૂલ મટોર ૨
સમજ ન પરલ થા દોટાકી રાત દિવસ રહે ગોરસ ઢંટોર ૩
અનાંદે ફિરલ ફાગસો ખેલલ તાટી દેલ હંસલ મુખ મોર ૩
સુંદરશ્યામ રંગીલો ઢોટા સળ વજ બાંધ્યો પ્રેમ કી ડોર ૪
પરમાનંદ સચાની ગ્વાલિની લેલ બલેયા અંચાટ છોર ૪

ભાવાર્થ :

નાની જુવાન ગોપી માત યશોદાજીને ફરિયાદ કરે છે કે મારાં પાત્ર-વાસણ કોડીને આપનો કનેયો ભાગી ગયો. બીજું તો શું કહું કે બધું માખણ ચોરીને ખાઈ ગયો. (૧)
ચોરીથી અટક્યો નહિ, હવે તો લૂંટ ચલાવી છે તે સાંભળો - પાંચ-સાત તેના ગોડીયાને સાથે રાખીને સાંકટી ખોરને રોકીને ઊભો રહે છે. તેથી તે રસ્તેથી કોઈ આવતી શકતું નથી અને જે આવે તેનો હાથ મરડીને દૂધ પડાવી લે છે. (૨)
અમારુ તો કંઈ મગજ જ નથી ચાલતું કે આ છોકરો રાતદિવસ શા માટે ગોરસને જ શોધતો કરે છે ? અને ફાગના દિવસોમાં આનંદની કીલકારી કરીને ફાગ ખેલે છે. તાલીઓ પાડે છે, ખડખડાટ હસે છે અને મોઢાથી લટકાં કરે છે. (૩)

પરંતુ એક વાત નક્કી છે (મનમાં કહે છે) આ છોકરો છે રંગીલો ! અને આવી તોફાનમસ્તી કરવા છતાં તેણે પૂરા વ્રજવાસીઓને પ્રેમના તાંતણે બાંધી દીધા છે તેથી તો આ શાણી ગ્વાલિની પોતાની સાડીનો છેડો છોડી તેનાથી આ પરમાનંદ પ્રભુના ઓવારણા લે છે. ફરિયાદ કરવા આવી છે તે વાત જ વિસરી ગઈ ! (૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

હે યશોદા, (જેને યશની પણ પડી નથી, યશ તો તે બીજાને આપે છે તેવી) તેવી તું હોવાથી જ નિસ્પૃહ હોવાથી આ રસાત્મક વાત તને કહું છું - મારાં લૌકિકારૂપ માટીનાં પાત્ર તેણે કોડી નાખ્યા અને ભાગી ગયો, મને દર્શન પણ ન આપ્યા. કદાચ મારી પાસે સાધન કરાવવા ચાહતો હોય. પણ એકવાત નક્કી છે કે તેણે મારા હૃદયના શુદ્ધ સ્નેહના સમર્પણનો સ્વીકાર કર્યો છે. બલકે સામે ચડીને મારું

સમર્પણ લઈ લીધું છે. (માખન ખાધો સભ ચોર) પણ મને તો આ વાતની ખબર જ ન પડી (ચોર) તેણે આ પુષ્ટિભક્તિના સાંકડા માર્ગમાં પોતાના પાંચ-સાત ગોઠીયાને સાથે રાખ્યા છે (વિવેક-ધર્મ-આશ્રય-સેવા-કથા-ભગવદ્ગીય-સદ્ગુરુ) જેથી પુષ્ટિ દેવીજીવ છટકી જ ન શકે. જે આ મારગના વરણ વાળા નથી તેવા જે કોઈ છે તે તો ચાલી જ ન શકે તેથી આ માર્ગ આવે જ નહીં, પાછા વળી જઈ બીજા માર્ગથી જાય. આ મારગમાં તો ઠાકોરજી સ્વયં બિરાજી આપણી મમતા રૂપ દૂધને હાથ-મરડીને (લોક-વેદનો નાશ કરાવી) લઈ લે છે, છોડાવી દે છે. અને પુષ્ટિપ્રભુ તો સર્વદા ભક્તમાં રહેલ ભાવને જ ઢંઢોરીને જગાડે છે. એકવાર તે ભાવ જાગી ગયો પછી તો સખ્યભાવ આપી દેતાં પણ આપ વિચાર નથી કરતા. જેમ ફાગ માં આનંદની રેલમ છેલ હોય છે તેમ આપણી સાથે ખેલે છે, તારી આપીને પોતાની ખુશી ભક્ત સાથે વાંટે છે (તારી ટેટીનું શાક બહું ભાવ્યુ વ.) હંસી-મજાક પણ કરી લે છે. (ચતુર્ભૂજદાસને કહે છે - રહેવાયું નહિ તે લગન કરી લીધું ? આવા જે એકમાત્ર સોદર્યનો ભંડાર છે તેવા શ્યામ પ્રભુ લોકવત્ (ઢોટા) થઈને પૂરા વ્રજને પ્રેમની દોરથી બાંધી દે છે. વ્રજ એ કે જે પ્રભુની સાથે સાથે ચાલે છે, ગતિ કરે છે અથવા જેમની ગતિ પ્રભુપ્રતિ છે તેવાઓ.

આનંદ જેને પ્રાપ્ત થયો છે અને પરમાનંદ પ્રાપ્ત થવાનો છે તેવી ગ્વાલિની (ઈન્દ્રિયધારી જીવ). પોતાની અહંતા જેને ત્યજી દીધી છે તેવીએ (સયાની) પ્રભુ સાક્ષાત્ મન્મથ મન્મથ પ્રકટ થયા ત્યારે ઓવારણા લઈ આપને બિરાજાવવા માટે ઉપવસ્ત્રનો છોડો છોડી રહી છે.

(૧૫૦) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૮૩

લોગન કીતહૂ મૂઝવ વોટી
દલીમાખન ગઠવંદન દે રાખત કરત ફિરત સૂત ચોટી ૧
જકે લટકી હાની હોત નીત સો નહિ આન કહેટી
ગતપાતિ કે લોગન દેખત બહુ નહિ બાદ બનેટી ૨
લટ લટ કાજલ ખાઈવે ડોલત અતી કુપન વૂ હે ટી
સૂરશ્યામકો જળ બો ભાવે સોઈ તલ વૂ દેટી ૩

ભાવાર્થ :

લોકોની અકળામણ ક્યાં સુધી અટકાવીએ ? કેમ કે હે યશોદા, તૂ દહિ-માખનને તાણુ માટીને રાખે છે માટે તો તારો પુત્ર ચોટી કરતો કરે છે ! (૧)

જેના ઘરમાં રોજ રોજ આવું નુકશાન તે કરે છે તે તને આવીને કહેતા નથી. પરંતુ જો, નાત-જાતના લોકોને આ વાત ખબર પડતાં વાર નહિ લાગે. (૨)
અરે, તું એવી ને કેવી કંજૂસ છે કે આ કનૈયો ખાવા માટે ઘરે ઘરે ભટકે છે ? સૂરશ્યામને જ્યારે જે કંઈ ખાવાની હિંચણ થાય, ત્યારે તે વસ્તુ તું આપને ! અથવા શ્યામને જે ભાવે છે તે તું તલ જેટલું સહેજ જ આપે છે ! (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

લોકોની અકળામણ ક્યાં સુધી રોકી રહે ? ભક્તિરસમાર્ગને અભ્યાસવામાં કંઈ બાકી રહ્યું છે ?

દણિ-માખન જેવા પ્રેમભાવને તો ઘાંસડીમાં પૂર્ણ છે અને (યશ-લાભના ધજાગરા ક્યાં છે) પછી તારો પુત્ર, તારો ઠાકુર તારા સ્નેહનો સ્વાદ શા માટે લે ? તે તો પ્રેમભૂખ્યો છે તેથી બીજાને ઘરે જઈ પ્રેમ ચાખે છે. તે પ્રેમ કથાથી તું અસ્મર્શ રહે માટે તો તારાથી છૂપાવે છે. જે પ્રેમી ભક્તને ઘરે લોકિકતાની હાની થાય છે, તે પ્રેમી કહી બતાવે નહિ, કેમ કે તે તો તેથી ખુશ છે પણ તું તો તારી લોકિક હાની થાય તો અકળાઈ ઉઠે છે.

હવે તો આ ભક્તિમાર્ગથી વિરુદ્ધ આચરણ, પુષ્ટિમાર્ગી તથા બીજા મર્યાદા ભક્તિમાર્ગી, બધાં જુએ છે. તેથી આ તારી કુબ્જિતિ બહુ નહિ ચાલે. પ્રભુને આનંદ (ડોલત) તો ગૃહસેવામાં જ છે (ઘર-ઘર / પ્રત્યેક ઘરમાં) હક્કિતમાં ત્યાં જ તે સેવા સ્વીકારે છે (ખાઈ લે). જ્યારે તૂ તો ખૂબ જ કંજૂસ છે, પ્રભુ પ્રતિના પ્રેમભાવમાં હજૂય સમય છે, સમજી જા...
પ્રભુને જ્યારે જે કંઈ ભાવે ત્યારે તે તૂ દે. એટલે કે પ્રભુને ક્યારે શું મન થાય તે કેમ ખબર પડે ? માટે દરેક પળે તેની સેવા માટે તત્પર રહે અને 'તું દે' એટલે કે તારાથી પ્રાપ્ત (વિતજા) દે. તું જ આપ (તનુજા). આમ તત્પરતા પૂર્વક સદા સેવામાં રહી તનું-વિતજા કર.

(૧૫૧) રાગ - ધનાશ્રી

૩/૧૮૪

ભલી ચલ ખેલવેકી બાન
મદનગોપાલ લાલ કાઢૂકી રાખત નાહિન કાન ૧

સૂનો હો ચશોદા કરતબ સૂત કે ચલ લે માટ-મથાન
તોટ ફોટ દણિ ડાટ અજટમે કોન સહે નિત હાન ૨

અપને હાથ દેત બનચરકું દૂધ-ભાત-દુધ સાન
જયો બરબો તો અાન દિખાવે પટ લટ કૂદ નિદાન ૩
ઠાડી હંસત નંદજૂહી રાની મુંદ કમલ મુખ બાની
પરમાનંદદાસ ચાહ બને બોલ બૂઝ દો અાની ૪

ભાવાર્થ :

ગોપી યશોદાજીને ત્યાં કરિયાદ કરવા આવી છે ત્યારે કટાક્ષમાં કહે છે કે આ આપના પુત્રની બેલવાની બહુ સુંદર રીત છે ! તેથી તો આ મદનગોપાલ - લાલ કોઈનીય શેહ-શરમ નથી રાખતા. (૧)

હવે યશોદા તમારા પુત્રના કરતૂત સાંભળો - તેણે મથણીના માટલાં તોડીકોડીને દહિને આંગણમાં ઢોળી દીધું. આવી રોજની હાની-નુશાન કોણ સહન કરે ? (૨)
વધારામાં પોતાના જ હાથે દૂધ-ભાત-ધી-વગોરે ભેગાં કરીને વનચર-વાંદરાને આપ્યા. (૩)

ગોપીને ખબર છે કે નંદરાની તેની વાત ધ્યાનમાં નથી લેવાતા. તેથી કહે છે કે જો તેને બિજાવાના હોવ તો, તમે આવો અને જૂઓ કે પરચરમાં તે કેવા કૂદકા લગાવે છે, તેના નિશાન હજુ ત્યાં છે. (૩)

તો પણ યશોદાજી તો ઊભા ઊભા આંખો બંધ કરી, મોહું બંધ કરી હસવા લાગ્યા કેમ કે તે જાણે છે કે આ તેના વચન તો કહેવા પૂરતાં જ છે. એટલે કે હકિકતમાં તો તે કાનને નિરખવાને બહારો જ આવી છે. (૪)

(૧૫૨) રાગ - ધનાશ્રી

૩/૧૯૪

ભૂલી ઉઠવાને કો દેવો

પરિગણે દષ્ટિ શ્યામલાન સુંદર ચક્રત ભર્ત ચિતેવો

૧

ચિખલીખીસી ઠાડી ગવાલીની કા સમઝે સમઝેવો

ચતુર્ભુજમયુ ત્રિવિધત મુખ નિરખત કઠીન ભયો લટ જેવો

૨

ભાવાર્થ :

ગોપી કનૈયાની કરિયાદ લઈને યશોદાજીના ભવનમાં તો આવી પણ તે ઠપકો આપવાની વાત જ ભૂલી ગઈ, કેમ કે ત્યાં બિરાજેલા શ્યામલાન સુંદર ઉપર તેની દષ્ટિ પડતાં જ તેનું ચિત ચક્રાવે ચઢી ગયું. (૧)

તેથી તો તે જેમ ચિતમાં દોરેલ સ્થિર હોય તેવી જડ જેવી ઊભી રહી ગઈ. સ્થિરિ એવી થઈ ગઈ કે ન તેની પોતાની સમજ રહી કે ન તે કોઈને સમજાવે તેવી રહી. ચતુર્ભુજદાસના પ્રભુ ત્રિરથરીનું મુખ નિરખતાં હવે તો ચિતની પરિસ્થિતિ એવી થઈ કે પાછું જવાનું કઠીન થઈ ગયું. (૨)

(૧૫૩) રાગ - આસાવરી

૩/૧૯૪

યશોદા વરજત કાઢે ન માઈ

ભોજનભાન સભ દલિ ખાચો બારે કહી ન જાઈ

૧

હો જુ ગઈ હી બિરક આપને જેસે અંગાંગમેં ઝાઈ

દૂલ દહી કો કીચ મચ્યો હૈ દૂર તે દેખ્યો કન્ઠાઈ

૨

તબ અપને કરસો ગાહે વુમહી પે હે ઝાઈ

પરમાનંદ ભાગ્ય ગોપીકો મકટ મેમ ફલ પાઈ

૩

ભાવાર્થ :

ગોપી કનૈયાને રંગે હાથ પકડીને લઈ આવી છે અને કરિયાદ કરે છે છતાં યશોદા ચૂપ છે તેથી ગોપી કહે છે. હે યશોદા મા, તું આને બિજાતી કેમ નથી ? તેના કરતૂત સાંભળ - વાસણ-કૂસણમાં રાખેલ બધું જ દહિ ખાઈ ગયો છે. વાત આટલેથી પૂરી નથી થતી. (૧)

હું તો માસી બિરકમાં ગઈ હતી ત્યાંથી જેવી આંગણમાં આવી, ત્યારે જોઈ છું તો દૂધ-દહીનો કીચ્ચ થઈ ગયો છે અને મેં દૂરથી તારા કનૈયાને પણ જોયો. (૨)
એટલે હું સમજ ગઈ તેથી દોડીને માસી જાતે તેને પકડીને તારી પાસે લાવી છું. પરમાનંદ દાસજી કહે છે ગોપીના પરમ ભાગ્ય છે કે મકટ પ્રેમ સ્વરૂપ જે ફળ છે તે ગોપીના હાથમાં છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

ભક્ત કે જે સંસારાસક્ત છે છતાં ફલોન્મુખ પણ છે તેને કોઈ ભગવદીયની કૃપા મળી જાય તો કામ થઈ જાય. આતું જેનું કામ બની ગયું છે તેવો ભક્ત (ગોપી) પરમ ભગવદીયને કહે છે (યશોદાજીને/મહાપ્રભુને) કે તમે મને વઢતા કેમ નથી કે જ્યારે હું સંસાર (બિરક)માં જોઈ છું ત્યારે ? બિરકમાં ગાચો છે તેના દૂધ-દહીથી તો ઘરસંસાર ચાલે છે. પરંતુ મારાં તો પરમ ભાગ્ય છે કે આપ જેવા ભગવદીયની કૃપાથી મારાં પ્રભુએ કૃપા કરી માસી અહંતા-મમતાને પોતાની

બનાવી તે સ્વીકારી લીધી છે, બાધી છે. મારા આ ભાગ્યની વાત, કહી ન શકાય તેટલી આશ્ચર્યકારક છે. (બાતે કહી ન જાઉં) હું તો મારા સંસારમાં ગૂંધાઈ હતી પણ જેવી તેમાંથી થોડીક પણ બહાર નીકળી તો તો મારા પર કૃપાનો એટલો બધો વરસાદ વરસ્યો કે (ફૂધ-દહીં) પ્રેમનો કીચ મચી ગયો. પ્રભુ જાણે મારી સંસારમાંથી સ્વેજ બહાર આવવાની વાટ જોતા હતા. (તેથી ઉલટું પરીક્ષિતની થોડીસી અશુદ્ધિની રાહ જોઈને બેઠેલો કલિયુગ તેનામાં પ્રવેશ્યો) અને પ્રભુએ જ આ કૃપા કરી છે તે દર્શાવવા દૂરથી દર્શન આપ્યાં. હું ખૂબ જ ઉત્સાહ પૂર્વ દોડી અને તેમને મારા હસ્તમાં પકડી લીધા. હવે આપની પાસે (મહાપ્રભુ પાસે) લાવી છું કે મને બ્રહ્મસંબંધથી આમની સાથે જોડી દો કે જેથી મારાથી ક્યાંદેય ભિન્ન ન થાય તેવી કૃપા કરો. આ એક એવું પ્રમેય (ભાગ્ય) છે (ગોપીનું) નિઃસાધનજીવનું કે એમ જ કલરૂપ કૃષ્ણ હાથે લાગી ગયા !

(૧૫૪) રાગ - બિલાવલ

૩/૧૮૪

તેડી સોં સુન સુનતી મૈયા

ચાકે ચાદિય તૂ નાહિ જનત બોલ બૂઝ સંકરચન ભૈયા

લ્યાપી ગાય બજુરવા ચાટત હો પીવત પ્રાતખન દૈયા

ચાહી દેખ દોરી બિજુકાની માટનકો દૈતી મોહી ગૈયા

દૈસિંગન કે બિય પથો મૈં તહાં રખવારો કોઉ ન સદૈયા

તેડોપુચ્ચ સહાય ભયો હૈ અળ ઉબયો બાળા નંદ દુહૈયા

ચહ બે ઉખટ પડી હી મોં પે, ભાજ ચલી કહી દૈયા દૈયા

પટમાનંદસ્વામી કી જનની ઉટ લગાય હંસ લેત બદૈયા

ભાવાર્થ :

ગોપી કનૈયાની કરિયાદ કરી રહી, યશોદાજીને. ત્યારબાદ ત્યાં બેઠેલ કનૈયો તે ગોપીની હાજરીમાં જ ગોપીની કરિયાદ કરતાં પહેલાં સવારે બનેલો બનાવ કહે છે.

હે મૈયા તારી સોગંધ, મારી વાત તું સાંભળ સાચી કહું છું. આ જે મારી કરિયાદ કરવા આવી છે તેના ચરિત્ર તું નથી જાણતી. પણ તું સંકરચન ભૈયાને બોલાવીને પૂછીને બાગી કરી લે.

(૧)

૨૧૨

ઉદાહરણ કે પદ

બન્ધુ એવું કે આજે સવારે આપણી ધોરી ગાય, વીઆઈ હતી અને તે પોતાના વાછરડાને ચાટતી ત્યાં ઊભી હતી ત્યારે હું તો રોજની જેમ બીરકમાં ધૈયાં (પીતો) હતો. આ જોઈને ધોરી ગાય ભડકી અને મને મારવા દોડી.

(૨)

ગાયે મને તેના બે શીંગડાની વચ્ચે નાખી દીધો ત્યારે મારી રક્ષા કરનારું કે મને સહાય કરનારું પણ કોઈ નહોતું. તે વખતે જે હું બચ્યો તેમાં તો તારું પુણ્ય જ મને કામમાં આવ્યું અને બીજી બાબાનંદજીની દુહાઈ કામમાં આવી.

(૩)

પણ મારી સાથે આ જે મારા માટે ઉખડી પડીને બોલે છે, તે ત્યાં હાજર હતી, તેને આ બધું જોયું છતાં મને બચાવવાને બદલે ‘દૈયા દૈયા’ કહીને ભાગી નીકળી. પરમાનંદસ્વામીની જનની એ આ વાત સાંભળીને કનૈયાને છાતી સરસો ચાંપીને તેના ઓવારણ લીધા અને આ બધી બનાવટી વાતોની મજા લઈને હસી પડી.

(૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ - કનૈયો શ્રીમહાપ્રભુને (મૈયાને) કરિયાદ કરે છે આ જે નામધારી - બંડી તીલક ધારી - જય શ્રીકૃષ્ણ, જય શ્રીકૃષ્ણ વગેરે વૈજ્યાવી ભાષા બોલતો, વૈજ્યાવના નામે આવ્યો છે તેના ચરિત્ર તમને ખબર નથી જો તમારે બાગી કરવી હોય તો આપના પ્રમાણ - ગ્રંથ ઉપદેશાત્મક ગ્રંથ બોલીને તેમાં બતાવેલા ઉપદેશોથી પૂછો કે તે સિદ્ધાંત મુક્તાવલી પ્રમાણે તનુ-વિતજ કરે છે ? સિદ્ધાંત રહસ્ય પ્રમાણે સેવા કરે છે ? વિરોધ લીધા પ્રમાણે ગુણગાન કરે છે ? વગેરે.

હું તો પ્રેમનો ભૂખ્યો છું. જેથી (વિઆપેલ ગાય પોતાના વાછરડાને ચાટતી હતી તે જોવા ગયો હતો) એટલે કે મારાં ગુણગાન જ્યાં ગાય છે તેવા સત્સંગમાં ગયો હતો, હું હંમેશા જાઉં છું અને ત્યાં હું ભક્તોના (તાજા ધૈયા સમાન) પ્રેમને પીઉં છું. ત્યાં આ ઈર્ષ્યાના ભાવરૂપ ‘નામધારી’ પ્રેમમંડલીમાં બેઠો હતો. તે તો ત્યાં પણ ધન-યશ રૂપ બે શીંગડા ઉલાળતો શ્રોતા વૈજ્યાવોના ભાવ (તે ભાવ પણ હું જ) ને ડીસ્ટર્બ કરતો હતો. પણ તે એવો મોટો માણસ હતો કે તેનાથી બચવું મુશ્કેલ હતું. પરંતુ છતાંય (નંદબાબાની દુહાઈ અને તારા પુણ્ય) નિજા અને દેહતા હોવાથી તેમનાં ભાવની (મારી) રક્ષા થઈ ગઈ અને આ જે જય શ્રીકૃષ્ણ કહેતો લટી લટીને લટકાં કરી રહ્યો છે તે તો ભગવદ્ મંડલીથી તોભા તોભા કરતો આશ્રયનું પદ ગાયાય તે પહેલાં જ ઉઠીને ચાલતો થયો.

પ્રભુની સ્વકીય જનોની જિંતા એ કંઈ નવી વાત નથી તેમ આચાર્યજી પ્રભુને કહે છે, નિત્યલીલામાંથી હું ભૂતલ પર પધાર્યા તે યાદ કરીને ! તેથી પ્રભુનો પ્રેમ જાણી પ્રભુને દેહથે લગાવી દીધા.

ઉદાહરણ કે પદ

(૧૫૫) રાગ - મિલાવલ

૩/૧૯૪

તેડે ભવન ભાવન ગોરી કબરી કરન ગયો માખન ચોરી
બને કહા કટાક્ષ લીહારે કમલનયન મેરો વનકસો રી
દે દે દગા બુલાચ ભવનમે ભેટલ ભૂજ ભટ ઉટર કઠોરી
ઉટનચ દિખાવલ ડોલલ કાન્હ ચલુર ભયો વૂ અલી ભોરી
નિલ ઉઠ અમ્ય ઉરાહને મિસ, ચાહ રહલ નિલ ચંદ-ચકોરી
સૂર સ્નેહ સ્વામ ન અટક્યો નયન પ્રીતિ જલ નહિ તોરી

૧
૨
૩

ભાવાર્થ :

ગોપીની કવિયાદ સાંભળીને યશોદાજી વળતો જવાબ આપે છે હે ભાગિની ગોરી, તે તો કહે કે મારો કનૈયો તારા ભવનમાં ક્યારે માખન ચોરી કરવા ગયો ? એ વળી તારાં કામ-કટાક્ષને શું સમજે ? આ મારી આંખનો તારો કે આ કમલસામાન નયનવાળો તો તણાબદા સમાન નાનકડો છે. (૧)

હકિકતમાં તો તું જ દગા કરીને તેને તારા ભવનમાં બોલાવે છે અને હે કઠોર ઉટજવાળી તું જ તેને ભૂજ ભટીને ભેટ છે. અને પછી તારા વક્ષસ્થળમાં પડેલ નાખના નિશાન દેખાડતી કરે છે. વાહ ! મારો કાન્હ આવું બધું તેની ચતુરદર્શિને લીધે કરે છે અને તું તો બડી ભોળી છે ! (૨)

સારી વાત તો હું સમજું છું કે આમ ઝગડાના મીસે તું રોજ ઉઠીને મારે ત્યાં આવે છે કેમ કે તું જ મારા લાલનું મુખ જોયા વગર રહી શકતી નથી. ચંદ્ર અને ચકોરની જેમ તારા સ્નેહ ને લીધે તારા મનમાં શ્યામ અટકી ગયો છે. તે વાત તો તારી આંખમાં જ દેખાય છે, તારી પ્રીતિની વાતની ચાડી તારાં નયનમાં જ બાધ છે !

આમ ગોપીની ચોરી યશોદાજી પકડી પાડે છે. (૩)

(૧૫૬) રાગ - સારંગી

૩/૧૯૫

જૂઠે હી દોષ ગોપાલ લગાવલ
જહી જહી ખેલે મેરો મોહન વહીં વહીં ઉઠ દાવલ
કબ તેરો દલિમાખન ખાચો એસેં હી આવલ હાથ નચાવલ
પરમાર્નદ મદનમોહનકો વજ્રહી લીલા ભાવલ

૧
૨

ભાવાર્થ :

યશોદાજી ઠપકો આપવા આવેલી ગોપીને સામેથી ઉધડો લે છે. તું મારા ગોપાલને ખોટા ખોટા દોષ લગાવીને બદનામ કરે છે. તે તારા ત્યાં નથી આવતો પણ જ્યાં જ્યાં તે ખેલે છે તેની મોહની તને છે તેથી તો ઉઠી ઉઠીને તું તેની પાછળ પાછળ જાય છે. (૧)

તું એ તો બતાવ કે ક્યારે તારું દલિ-માખન એને બાધું ? છે કંઈ જવાબ ? બસ એમ જ હાથ નચાવતી ધાંધલ મચાવતી ચાલી આવે છે ?

પરમાર્નદાસ આ લીલાના દર્શન કરતાં કહે છે કે આ મદનમોહનને વજ્રની સર્વ લીલામાં આર્નદ આવે છે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

બસ જીવને તો ટેવ જ પડી ગઈ છે કે જે તમારી ઈન્દ્રિયોને પોષણ કરી રહ્યા છે, જે આ સમસ્ત પૃથ્વી (ગો)નું પાલન કરી રહ્યા છે તેમની ઉપર જ દોષારો પણ કરવું છે. ભાગ્યને દોષ આપે છે.

પ્રભુ તો બધે જ ખેલે છે. એક સાથે અનેક સ્થળે વિવિધ વિચિત્ર લીલા કરી રહ્યા છે. તેને કંઈ તમારી ગરજ નથી પણ જીવે પ્રભુની સમક્ષ દાસ ભાવે જવું જોઈએ. જીવને એમ લાગે છે, 'મારી સંપત્તિ હું પ્રભુની સેવા કરી રહ્યો છું. અને આ 'હું કરી રહ્યો છું', 'મારી સંપત્તિ' વગેરે શબ્દો ઉપર ભાર મૂકી પોતાના બન્ને હાથથી જગત સમક્ષ (અહંતા-મમતા રૂપ હાથથી) પ્રકટ કરે છે. પરંતુ પ્રભુની માલિકીનું જ સર્વ કંઈ છે પછી તારું દલિ-માખન થયું ક્યાંથી અને તે જ બવડાવું ક્યાંથી ? તું પણ ક્યાં સ્વતંત્ર છે ? તું પણ તેમનો જ અંશ છે. પણ દાસ તરીકેની તારી ભૂમિકા છે તે કેમ ભૂલે છે ?

આ પ્રભુ તો પરમ આર્નદ સ્વરૂપ છે તેને તું બવડાવીને શું આર્નદ આપવાનો હતો ? પરંતુ તે તો પોતાના અંશ પર પ્રેમ પ્રકટાવીને જીવને મોહી રહ્યો છે. પ્રભુને આ લીલા કરવી ગમે છે અને આ લીલા ચાલતી રહે તેમ હિચ્છે છે. પોતાની રમણીયતા માટે તે આ કરી રહ્યા છે.

(૧૫૭) રાગ - ધનાશ્વી

૩/૧૯૫

ચશોદા ચંચલ તેરો પૂત
અર્નાંદો વજ્ર વીથન ડોલલ કહે અટપટે સૂત
દહો દૂધ લે શૂદ અગોં કટ જહાંવહાં ઘર્ગો દૂટાચ

૧

- અંધિયાદે ધરકો ઉન અને તહાં પહીલે હી જય
- ગોરસ કે સભ ભાજન ફોટે માખન ખાચ સુરાચ
- લરકનકે કર કાન મરોરત તહાં તે ચલે રૂવાચ
- ઠાંટ દેત વન ચરન કૌતુક કરત વિનોદ વિચાર
- પરમાનંદમયુ ગોપીવલ્લભ ભાવે મદન મુરાર

ભાવાર્થ :

ગોપી કથિયાદ કરે છે કે યશોદા, આ તારો પુત્ર ખૂબ જ ચંચલ મનવાળો છે. આ નંદનો લાલ પ્રજની ગાલીકુંચીમાં ફરતો રહે છે અને અટપટા-ઉલટાસુલટા કામ કરે છે.

લે ગણાવું - અમે દૂધ, દહીં, ઘી જ્યાં ત્યાં છૂપાવીને રાખીએ છીએ તો પણ તે તેમને શોધી કાઢે છે. અને જે ઘર દૂર હોય કે છોડે હોય કે જે ઘરમાં અંધારું હોય તેની તેણે જાણ હોય છે અને ત્યાં જ સો પહેલાં જાય છે અથવા ઘરના અંધારા ખૂણામાં સો પહેલો ગાટકે છે.

ગોરસ (દૂધ-દહીં-ઘી)ના વાસણ ફોડી નાખે છે અને ચોરી કરીને માખણ ખાય છે. અમારું બાળક ઘરમાં હોય તો તેના હાથ-કાન એટલા મરડે કે તે રડે અને આમ રડાવીને જ જાય.

વાંદરાને આ બધું વાંટી દે આવા ભાતભાતના નાટક કરી મજાક-મશકરી કરતા જાય છે. પરમાનંદાસ કહે છે આ પ્રભુ, છતાં પણ ગોપીઓને પ્રિય છે અને આવા મદનમુરાર તેમને ગમે છે.

(૧૫૮) રાગ - ધનાશ્રી

૩/૧૮૫

- યશોદા કહાં લો કીજે કાન
- દિન મતિ કૈસેં સહી પટલ હૈ દૂધ દહીંકી હાન
- અપને ચા બાલકકી કરતની બે સુમ દેખો આન
- ગોરસ ખવાચ જગાચ લટીકનકો ભાજન ભાજત ભાન
- મેં અપને મંદિર કે કોંટે રાખો માખન છાન
- સોઈ જય લુખ્હાડે ટોટા વહી લીચો પહચાન
- બુઝે કહત બાલન બે મહિયા રમાચે સંકા માન
- સુરદાસ મયુ રમોરન આવે ચેટી કાટત પાન

ભાવાર્થ :

ગોપી યાકી-કંટાળીને કથિયાદના સૂરમાં કહે છે - યશોદા, ક્યાં સુધી તમારી આંખની શરમ રાખીએ? રોજે રોજનું આ દૂધ-દહીંનું નુકશાન અમને કેવી રીતે પરવડે?

તમે પોતે જ આવીને આ તમારા બાલકના કર્મ જુઓ. એક તો ગોરસ ખવડાવી દે છે, મારા સૂતેલા બાળકને જગાડી દે છે. મારાં વાસણ-ફૂસણ ફોડી નાખે છે.

વધારામાં મેં મારા ઘરમાં દૂર ખૂણે માખણ કાઢીને મૂકી રાખ્યું હોય છે તેને જ બરાબર જોઈ ઓળખીને લઈ લે છે.

પૂછીએ તો કહે છે કે, જે બાળકો અંદર આવે છે તેના પર જ તું શંકા કરે છે? સુરદાસના પ્રભુ વળી કહે છે - બીજું કોઈ તો આવતું નથી જે આવે છે તે તો તારા દૂધમાંથી કીડીઓ કાઢવા માટે જ આવે અથવા કહે છે - બીજા કોઈક આવતા હશે અમે તો દૂધમાંથી ચેટી કાઢી આપી પીવાલાયક બનાવીએ છીએ.

(૧૫૯) રાગ - ધનાશ્રી

૩/૧૮૫

- કાહે ન બરજત હો નંદરાની
- એકગામ વસે વાસ કહાં લો કરે હે નંદજુકી કાની
- વચન વિચિત્ર કમલલલ લોચન કહત સરસ યાની
- અસરજ મહરિ તિહારે અગો અબ હી ભુલ લુતરાની
- ના જાનો કહાં લો સીખે મોહનન મંત્ર સચાની
- કોટી કામ રૂપ, લરત હૈ, બાલક લીલા કાની
- કહાં વૂંડી ગલા તેહો મોહન ચહ વિપરીત ન જાની
- અલદાસ ઉરહાને મિસ નાગાડી મોહન વન મુસકાની

ભાવાર્થ :

હે નંદરાની તું આ તારા પુત્રને કેમ બિજાતી નથી? આપણે એક જ ગામમાં અને એક જ મોહોલ્લામાં સાથે રહીએ છીએ તેથી નંદરાયની કાની રાખીએ છીએ પણ તે ક્યાં સુધી રાખીએ?

તેનું બોલવાનું વિચિત્ર છે, આંખો તો કમલલલ જેવી મોટી રતુમડી સુંદર છે અને વાતો તો બહુ સારી કરે છે પણ નવાઈની વાત એ છે કે તારી સમક્ષ જ એની જીભ તોતડાઈ જાય છે.

ન જાણે આ બધું તે ક્યાંથી શીખ્યો ? કે જેનાથી બધાં મોઢી જાય છે ? અનેક પ્રકારના કામ અને રૂપને એ ધારણ કરી લે છે અને પાછી બાળક જેવી લીલા કરે છે. (૩)

નવાઈ એ પણ છે કે ક્યાં ભોળી તું યશોદા અને ક્યાં આ તારો મોહન - મોઢી લેતો ગવાલ બાળક ? આ વિપરીતતા કાંઈ સમજ નથી પડતી. ગોપી ગગડી કરવાને મિસે આવી હતી અને મોહન પ્રતિ પ્રેમથી આશ્ચર્ય પામતી મુસકાતી પાછી કરી. (૪)

(૧૬૦) રાગ - ધનાશી

૩/૧૯૫

ઐસે લટીકનકો અદેશ દીવે

ભયે દટશન દેખીયે, પાથ માંગ કછૂ લીવે

અબ હી હરિ ટંટોટ માંટ સળ ચા કાણ મૌન ઇટ વૈદે

હો પચિહાસી કલો નહિ માનત બીનતી કટત ખત હૈ ઐદે

સૂનો હો ચશોદા કટતળ ચા સુવકે ચોસી કટ સાથ કહાયે

ચલપિ ચલ ગુણ કમલનયનકે પરમાનંદ જિવેમે ભાયે

ભાવાર્થ :

ગોપી યશોદાજીને આવી છે ફરિયાદ કરવા. પણ કટાક્ષની ભાષામાં વાત કરે છે - આવા છોકરાને કંઈક શિખામણ-હૂકમ તો કરો કે છૂપાઈને ન આવે પણ અમારી નજર સમક્ષ ધરમાં આવે અને અમને વિનંતી કરીને કંઈક માંગો. (૧)

આ તમારી પાસે જે મૌન ધરીને બિરાજે છે તે હમણાં જ વાનરની જેમ બધા માંટ વગેરે ઢંઢોરીને આવ્યો છે. હું બૂમ મારુ છું તો માનતો નથી અને વિનંતી કરું છું તો તે ધમક કરે છે. (૨)

યશોદા, તમારા પુત્રના કરતૂત તો જુઓ એક તો ચોરી કરે છે અને પોતાને સાધુ કહેવડાવે છે ! જો કે આ કમલ જેવા નેત્રવાળાના આવા ગુણ છે પણ અમારા પ્રાણને તે ખૂબ વ્હાલો લાગે છે. (૩)

(૧૬૧) રાગ - સાદંગા

૩/૧૯૬

મેસો હરિ ગંગાકો સો પાવ્યો

પાંચ વરસ કો શુદ્ધ સાંવરો તે ક્યો વિષયી બાવ્યો

નિવલ ઉઠ અાવત હાથ નચાવત કોન સહે નીક બાવ્યો
ચૂડી કોટત બાહ મટોટત માંટ દહીં કો ભાવ્યો

ઠાડી હસત નંદગૂડી રાની ગવાલીન બચન ન માવ્યો

પરમાનંદ મુસકાય ચલી જળ દેખ્યો નંદ લટાવ્યો

ભાવાર્થ :

યશોદા, ગોપીને વળતો જવાબ આપે છે - મારો હરિ (લાલ) તો ગંગાના પાણી જેવો પવિત્ર છે. તેની આધૂ પણ માંડ પર્યાવરણની છે. તે તો પરમ શુદ્ધ સાંવરો છે. તે તેવા નાના ગંગાજેવા લાલને વિષયી કેવી રીતે જાણ્યો ? (૧)

સવાર પડે ને આવે છે ! રોજ રોજ હાથ નચાવીને ન કહેવા જેવાં વચનો બોલે છે. આવું તે કોણ સહન કરે ? વળી તું મારા લાલ પર દોષ લગાવે છે કે - તે ચૂડી કોડી નાખે છે, હાથ મરડી નાખે છે અને દહીંનાં માટ ઢોળી નાખે છે ? (૨)

આ એકેય વાતમાં કંઈ દમ નથી. તેમ કહીને નંદરાણી સહજ પણ હસતાં તેની સાથે તાકીને ઊભા રહ્યા. 'કેમ શું કહેવું છે ?' તેવા ટોનમાં. ત્યારે પરમાનંદદાસ આ લીલાના દર્શન કરતાં કહે છે કે આ ગોપીને હવે લાલો બહાર પધાર્યો તેના દર્શન થઈ જતાં હસીને ચાલી નીકળી. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રીકૃષ્ણ તો અવતારી છે, હરિ છે. સર્વના દુઃખ હટાનારા તેવા સમર્થ છતાં કૃપાવંત છે અને ગંગા જેવા પવિત્ર કહેવા કરતાં, જે મધુના ચરણ સ્પર્શ થવાથી ગંગા પવિત્ર થઈ અને પવિત્ર કરવા રૂપ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થયું તે જ પરબ્રહ્મ પરમ શુદ્ધ છે તેવું જે શ્રુતિ કહે છે, તે ધનશ્યામ અહીં પ્રજમાં પાર્યવરણના બાળક રૂપે લીલા કરે છે. તેમની આ લીલાને કોઈ પ્રાકૃત (વિષય સંબંધિની) કહે તેને માટે શું કહેવું ? અનેક મતના વાદીઓ નવી નવી વિચારધારા લઈને જોર-શોરથી પોતાનો મત રજૂ કરે છે પણ જો તેમાં વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્ર-ભાગવતના વચનોથી એકસૂત્રતા નથી તો તેવા વચનોની કોઈ કિંમત નથી અને એવા વચનો સહન થઈ શકે પણ નહિ. આ કનેયો જે ચૂડી કોડવા રૂપ લીલા કરતો હોય તો તે સમજાવવા માંગે છે કે સર્વનો સ્વામી હું છું. તું જો બીજાને સ્વામી કહે છે તો તારી તે માન્યતાને હું તોડું છું. જો તારા હાથ અન્ય દેવની સેવા-પૂજા કરે છે અને તેને મારી સેવા-પૂજાના અંગરૂપ પણ નથી જાણતો તો હું તારા હાથ મરડીને તને સાચી સમજ આપવા માગું છું અને જો તારા વિચારોમાં વિકૃતિ આવી છે (દૂધનું દહીં થવું તે

વિકૃતિ) તો તેવા વિકૃતિરૂપ વિચારોને હું ઢોળી નાશ કરું છું. આ બધું સ્વરૂપ તે પરબ્રહ્મનું લીલારૂપ છે તેવું મહાપ્રભુ (ગોપી), યશોદાજીને કહે છે. ત્યારે સ્નેહમાત્ર જેમનામાં છે અને માહાત્મ્યજ્ઞાન અંશમાત્ર નથી. તેવા યશોદા ગોપીનાં વચન નથી માનતાં. તે તો માને છે કે આ મારો નાનકડો પુત્ર જ છે !

માતાના આ સ્નેહને પોષણ કરતાં પ્રભુ બહાર પધાર્યા ત્યારે તેમના દર્શન કરી તે સ્નેહમય સ્વરૂપને હૃદયમાં પધરાવી ગોપી મુસ્કાતી ચાલી ગઈ.

આ બન્ને ય લીલાના દર્શન પરમાનંદાસે કર્યા.

(૧૬૨) રાગ - રોડી

૩/૧૮૬

કબૂ અકેલે પાથ મીતમ

ગોપી લે બેઠી ગોદ ઉરાહનો સિખાવત ચોટી મિસ ટાવો ગોહ

સામચી લટ ટાપી છિકન પટ ભાવે સો લીજીયે ચાહ લુભાટી દેહ ૧

જિન કોઉ ઓટ છીચે ચઢી બડો તાપ હીચે અકેલે હી ભાજન કટો

રસિક મિતમ હમ આવેગી ઉરાહને કે મિસ બટસાવો નેહ

જસુમતી કે ટાગે લુમ મનમે મત દીજે છેદ

ભાવાર્થ :

ક્યારેક પોતાના પ્રીતમ કનેચો ગોપીને એકાંતમાં મળી ગયો. ત્યારે ગોપી તેને ગોદમાં બેસાડી, 'ઠપકો આપવા જવાનો પ્રસંગ' ઉભો કરવા માટે કનેચાને કહે છે - આપ મારા ઘરે ચોટી કરવાના મીસે જરૂર પધારજો. આપની મન ગામતી સામચી છીંકા પર રાખેલી છે. જે ભાવે તે લેજો. આ દેહ જ આપનો છે પછી બીજી વસ્તુની શી વાત છે ?

(૧)

આ આપના દેહને કોઈ બીજો સ્પર્શ કરે તે વાતનો જ મને ઘણો તાપ રહે છે માટે આપ એકલા જ પધારીને ભોજન કરો અને મારી પર તે રીતે પ્રેમ વર્ષા કરો.

તે પછી હે રસિક જનોના પ્રીતમ, હું ઠપકો આપવાના મિસે જસુમતિની પાસે આવીશ. પરંતુ આ ઠપકાને મિઠો જ ઠપકો માની તમે મને મનથી પૂછા દગો ન આપશો અને નિત્ય ચોટી મિસે આવ્યા કરજો અને હું પૂછા નિત્ય ઉરાહનાને મિસે આપના લાવણ્યનું પાન કરવા નંદગૂહે આવ્યા કરીશ.

(૨)

(૧૬૩) રાગ - સારંગી

૩/૧૮૬

સથાને કબ લગી હોઈ હો લાલ

નાહિન સમુગ્રી પટલી લુભાટી ગાતિ મોહન મદનગોપાલ ૧

દિન મતિ લટહી ઉરહાનુ આવે અંબુજ વૈન વિશાલ

નવલલ ગોધન નંદરાઈ કે અબહું ન છાંડ હું ચાલ ૨

કહતિ જશોદા સુનું મેરે મોહન ચુંબો સુંદર ગાલ

પરમાનંદ પ્રભુ તજી ન શકતી છીનું વંદી પ્રેમહી બલ ૩

ભાવાર્થ :

યશોદાજી પોતાના લાલને ગોદમાં બેસાડીને પ્રેમપૂર્વક શિખામણ આપે છે - લાલ તમે સમજશા ક્યારે ઘસો ? હે મોહન, મદનગોપાલ મને તો કોઈ સમજ નથી પડતી.

(૧)

હે કમલનયન, રોજે રોજ આપશા ઘરે ઠપકો આવે છે, તેવું તમે શા માટે કરો છો ? દૂધ-માખણ-ધીની આપણો ત્યાં ક્યાં ખોટ છે ? નંદરાયના ઘરે તો નવલાખ ગાધોરૂપ ધન છે. હવેથી તમે તેવી બીજાના ઘરે જવા રૂપ 'ચાલ' છોડી દો. (૨) તમે ત્યાં માખણ-ધી ખાવા જાવ છો તેથી મારાથી દૂર થાઓ છો, તે તમારાથી એકપળની દૂરી પૂછા મારાથી સહી શકાતી નથી કેમ કે તમારી પ્રેમજાળમાં હું જકડાઈ, બંધાઈ ગઈ છું.

(૩)

છાક કે પદ

(૧૬૪) રાગ - સારંગી

૩/૨૦૮

અકેલી વન-વન ડોલી રહી

ગાઈ ચરાવત કહાં રહે હરિ કાહુને ન કહી ૧

બડે સવારે નિકસે લટવે પઠયો માર્ગ દહી

ભૂખ લગી વૈ હૈ લાલનકો કુપહર બળ સહી ૨

ઈતનો વચન સુનત મનમોહન બાગાટી બીલા લહી

પરમાનંદાસ કો ઠાકુર ગોકુલ રતિ નિભહી ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી એકલી જ એકથી બીજા-ત્રીજા એમ વનમાં ભટકી રહી છે કેમ કે યશોદા ઉરાહને કે પદ - છાક કે પદ

મેંયાએ તેની સાથે લાલન માટે દહી મોકલ્યું છે.

ગોપી મનોમન બોલવા લાગી - ગાપ ચરાવતી ચરાવતી આ હરિ ક્યાં છે તે કોઈ જ કહેતું નથી. (૧)

આપ વહેલી સવારથી જ ઘરેથી નિકળી ગયા છે અને આપના ઘરથી દહી માટી સાથે મોકલ્યું છે, તે મારે હવે જલ્દી પહોંચાડવું છે પણ લાલનની ભાળ મળતી નથી. હવે ગોપીને ખૂબ આત્મી ધાય છે અને જે મનમાં ભાવ છે તે બહાર વાણીમાં પ્રકટે છે કે - આ બપોરની વેળા થઈ છે અને લાલન ભૂખથી ખૂબ વ્યાકુળ થઈ ગયા હશે ! (૨)

મારું કશું જોર ચાલતું નથી આવાં નિઃસાધન વચન સાંભળતાં જ, જે હરિ છે, જે સર્વના કુઃખ હરવા વાળા છે, જેમણે ગોકુલવાસીનાં મન હરિ લીધાં છે તેવા પ્રભુએ આ નાગડી-ગોપીની વ્યથા - આરતી લઈ લીધી અને ગોપી સામે પ્રકટ થઈ ગયા. કેમ કે આ પરમાનંદ તો તેમના જે દાસ છે તેમનો ઠાકુર - રક્ષક છે અને ગોકુલ પ્રતિની આપની રતિને નિભાવવા માટે તો અહીં પધાર્યા છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

જવને શ્રીમહાપ્રભુ દ્વારા બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી તેને ભાન થાય છે કે તે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી વિખૂટો પડી ગયો છે. જ્યારે તેને બ્રાહ્મ આવે છે કે તે કૃષ્ણનો અંશ તથા દાસ બને છે. પ્રભુ સમગ્ર સૃષ્ટિના કુઃખને હરનાર હરિ હોવાથી તો આપ કૃપાળુ છે સર્વ જીવો (ગાઈ-ગાય-ગો)ની હિંમ્તિયોનું પોષણ કરનાર ચરાવનાર આપ જ છે. તે જાણીને જીવની અહંતા દૂર થઈ ગઈ છે.

આ ભૂતલ પર આપની પ્રાપ્તિ માટે અનેક મહાપુરુષોને પૂછ્યું તો કોઈએ કર્મ-જ્ઞાન ઉપાસના, મર્યાદાભક્તિ તથા ભૂત-પિશાચ-રાક્ષસ વગેરેની ઉપાસનાના માર્ગ બતાવ્યા પણ કોઈ જ માર્ગ આપ ન મળ્યા. (બે સવારે) આપે સૃષ્ટિ રચિ ત્યારથી આ જીવ ભટકતો જ રહ્યો છે. (નિકસે ઘરતે) પ્રભુના ધામમાંથી નીકળીને સંસારમાં ભટકું છું. મને મોકલ્યો છે (પઠાવો મોઠી) પરંતુ આપ નહિ મળતાં હવે મને અત્યંત તાપ-કલેશ થઈ રહ્યો છે અને હું તેનાથી બળી (દહી) રહ્યો છું. તદુપરાંત મને આપનું (લાલન કરવાની) સેવા કરવાની, દાસ પશું નિભાવવાની ભૂખ પણ લાગી છે પરંતુ આ જે જાળ-ધામ-કાળ તો દૂપહર (બીજે પ્રહર) એટલે કે આપણે પ્રાપ્ત કરાવી આપે તેવો નથી પણ કળીકાળ છે. વિપરીત કાળ છે. આવા સંજોગોમાં હે પ્રભુ હું શું કરું ? મને આપ હરિ સિવાય કોઈ સહારો નથી

તેવો મનમાં પ્રબળ ભાવ થાય છે ત્યારે તુરંત જ ભક્તના કલેશયુક્ત આટલા વચન સાંભળતાં જ જેમનું મન ભક્તમાં મોહ પામી જાય છે તેવા પ્રભુએ આ (નાગડી) જીવની વ્યથા લઈ (લહી) લીધી, એ રીતે કે આપ ભક્ત સમક્ષ પ્રકટ થઈ ગયા કેમ કે આપ પરમ આનંદરૂપ પ્રભુ, દાસ તેવા આ ભક્તના સ્વામી છે (ઠાકુર) (ગોકુલ) ભક્તો પર આપનો સ્નેહ (રતિ) છે તે નિભાવવા માટે પણ પ્રકટે જ. નહિતો આપની ભક્તો પ્રતિની ભક્તિ ખંડિત થઈ જાય.

આવા પુષ્ટિ પુરૂષોત્તમ ત્રિલોકનાથ ગોકુળનો ઠાકુર બની અદ્ભૂત કૃપા કરવા જ આપણે માથે શ્રીવલ્લભની કૃપાથી જિરાજ્યા-પધાર્યા છે. તો આપણે દાસધર્મ ચૂકીયે તો કેવા નઠારા ગણાઈએ ?

પલકનની ભાવના

(૧૬૫) કાફી

૩/૨૨૯

મેરે પલકનસો મગા પ્રાંતું

ચા મગામેં પ્યારો મેરો અાવત હૈ તબ મબ જોબન વાંતું

૧

સેજ સવારું ચમટ દૂટાવું મહુર મહુર સ્વર ગાઉં

રસિક મીતમ પિય બે મિલે મોહે હંસ હંસ કંઠ લગાઉં

૨

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાના પ્રિયના વિરહમાં સંયોગની આશાએ ભાવવિભોર થઈ ગઈ છે. અને પિય પધારશે તો શું શું કદીશ તે વિચારમાં બોવાઈ ગઈ છે.

માટી આંખની પલકોથી પ્રભુને આવવાના આ માર્ગને હું સાફ સૂચરો કરી દઈશ.

આ જે ભક્તિમાર્ગ પર પ્રભુ પધારી રહ્યા છે તે માર્ગને એવો શુદ્ધ બનાવીશ કે માટી દંતિમાં અન્ન કોઈ આવે જ નહિ. (મેરે પલન સોં મગા પ્રાંતું - યા માર્ગમેં મેરો પ્યારો આવત હૈ), તથા તેમની પર મારું તન-મન તથા યૌવન સર્વવાટી દઈ. તનમન વારે છે એટલે કે સમર્પણ કરે છે અને જોબનમાં અનેક કામના હોય તે બોવાટી દેતાં પોતે નિર્જામ બને છે, પ્રભુની જે કામના હોય તે પ્રમાણે હું વર્તીશ તેવો ભાવ છે. (૧)

પ્રભુને જિરાજવાની પથારીને સરસ રીતે સજાવું તથા આપને ઠંડક લાગે માટે ચમટ દોળું અને મધુર મધુર સ્વરથી ગાણ કરું. પ્રભુને સુખ થાય તેવા સેવાના

સર્વ ઉપચારો કરું.

હવે ગોપીને ભાન થાય છે કે તે તો વિચારમાં ખોવાઈ ગઈ છે. તેથી કહે છે - મારો પ્રીતમ તો રસિક છે. રસપાય છે અને પીવે છે. તે જો આપની કૃપાથી મળી જાય તો તો મને એટલો બધો હરખ થાય કે સૌ પ્રથમ તો તેમને મારા કંઠ સાથે લગાવી દઉં. જેમ દીક્ષામાળા કંઠમાં ધર્મ પછી નિકળે નહિ તેમ મારા મળુને હું મારા કંઠથી શ્વાસની જેમ અળગા જ ન કરું. (૨)

રાજભોગ દર્શન (Dhyan)

(૧૬૬) રાગ - સારંગ

૩/૨૨૯

ચિતવત રહત સદા ગોકુલવન
વાટવાટ ખિરકી વહે પ્રાંકત, અતી આતુર પુલકિત તન ૧
નમ્ર સખા સુખ સંગાહી ચાહત ભરત કમલદલ લોચન
તાહી સમય મિલેતી ગોવિન્દપ્રભુ કુંવર વિરહ દુઃખ મોચન ૨

ભાવાર્થ :

અહીં કોઈ એક ગોપીની કથા નથી પરંતુ પ્રત્યેક ગોપીની કથા છે અને આ તો રોજ રોજની કથા છે. એમ લાગે કે તેઓ પોતાના સંસારમાં વ્યસ્ત છે પરંતુ તેમનું અંતર (ચિત્તવત) તો (સદા) હંમેશા (ગોકુલતન) કનૈયામાં જ લાગેલું રહે (રહત) છે. કનૈયા સમસ્ત ગોકુલવાસીઓનો દેહ છે. કોઈ ભક્ત તેની આંખ સમાન છે, તો કોઈ ચરણ સમાન, તો કોઈ હસ્ત, તો કોઈ હૃદય, તો કોઈ પ્રાણ, તો કોઈ નાસિકા, કોઈ ભાલ, કોઈ અધર, કોઈ ચિબુક... દરેક પોતપોતાનાં ભાવાનુસાર કનૈયાના શ્રીઅંગ છે. કનૈયા સૌનો અંગી (તન) છે. તેથી 'ગોકુલતન' અને આમૈય પરબ્રહ્મ રૂપે તો તે સર્વ હિન્દીયધારીઓ (ગોકુલ) નો અંગી છે જ. અથવા જે ગોકુલમાં તેનું તન (દેહ) પુષ્ટ થયું, તેનો બાંધો બન્યો. તેથી ગોકુલતન. અથવા તે પરબ્રહ્મ હોવા છતાં પણ ગોકુલવાસીઓની જેમ ગોવાળીયો બન્યો તેથી તેમના જેવો ગોકુલતન.

આ જે કનૈયાની યાદી ગોપીના ચિત્તમાં છે, જ્ઞાનમાં છે તે હવે ક્રિયામાં પણ આવે છે. તેથી વારંવાર બારી પાસે આવીને દૂર દૂર નજર કરે છે. (વારવાર ખિરકી વહે ગાંકત) જ્યારે આમ છતાં કનૈયાના દર્શન નથી થતાં તેથી મન-ચિત્ત બહુ આકુળ-વ્યાકુળ થઈ જાય છે. (અતી આતુર) અને દેહમાં તેની પ્રતિક્રિયા રૂપે પુલકાપમાન

થાય છે, રોમાંચ, શ્વાસ લિયો થવો, પેટમાં ગાડગાડ. આવી પ્રક્રિયા ૧૦ પ્રકારના પ્રાણમાં થવા લાગી. (૧)

આમ થવાનું કારણ શું ? કેમ કે આ ગોપીજનનો પ્રભુ પ્રત્યેનો સખ્ય ભાવ છે. પરંતુ તેઓ તામસ નથી, તમ્સ-દીન ભાવવાળા (સાત્ત્વિક) છે (નમ્રસખા) તેમને જો કનૈયાનો સંગ મળી જાય (સખા) તો જ સુખ થાય અને જો તેમ ન થાય તો તેમનું ધૈર્ય ખૂટી જાય છે. તેથી તેમના ચિત્તવતમાં રહેલ દુઃખ તેમના કોમળ, વિશાળ, કમલ સમાન નેત્રોમાં જળરૂપે છલકાઈ જાય છે. (ભરત કમલદલ લોચન). પરંતુ પ્રભુ તો ખૂબ જ કૃપાળુ છે, ભક્ત વત્સલ છે, ભક્તના દુઃખને સહી શક્તા નથી કેમ કે આપ જ તો ગોકુલતન છે. તેથી તત્કાલ આપ તેવા ભક્ત સમક્ષ પ્રગટ થઈ જાય છે. આપ પ્રભુ-સમર્થ છે તેથી તો તત્કાલ જાણી શકે છે અને પ્રકટ થઈ શકે છે અને ગોવિન્દ હોવાથી વ્રજવાસીઓના રક્ષક છે અને ભાવના પોષક છે. હિન્દ્રે આપેલું નામ ગોવિન્દને આપ સાર્થક કરે છે. નંદજીના કુંવર પધારીને ગોપીજનના વિરહરૂપ દુઃખને દૂર કરે છે. (તાહી સમયમિલેતી ગોવિન્દપ્રભુ કુંવર વિરહ દુઃખમોચન)

કિલશ્યમાનાન જનાન દુષ્ટવા કૃપાયુક્તો યદા મવેત

તદા સર્વમ્ સદાનંદમ્ દ્વિરિચ્છં નિર્નિતમ્ વહિ

પ્રભુ તો ગોપીના હૃદયમાં જ હતા તેથી તો તેની દશા જાણતા હતા અને બહાર પ્રકટ થવું પણ "તાહી સમય મિલેતી" સહજ થયું અને આપ આનંદ સ્વરૂપ છો તેથી આપના પધારવાથી દુઃખ ભાગી જાય જેમ પ્રકાશના આવવાથી અંધકાર ચાલી જાય તેમ !

(૧૬૭) રાગ - સારંગ

૩/૨૩૩

ઠૈઠે હરિ ટાલા સંગ, કુંજભવન અપને રંગ
કરમુરલી અલટ લાટે સારંગ મુખ ગાઈ
મોહન અતી હી સુખન પટમ યવુટ ગુણ નિલાન
બનવુઝ એક લાન ચૂકડે બજાઈ
ખાટી જળ ગાલો બીન સકલ કલા ગુણ મલીન
અતીનવીન રૂપ સાહિત વહી લાન સુનાઈ
વલ્લભ ઊદિલનલાલ રીપ દઈ અંકમાલ
કહત ભલે ભલે લાલ સુંદર સુખદાઈ

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુને, રાધાજીની હથોટી બીન પર કેવી છે ? તે માથાવી છે. જગતમાં કે નિત્યલીલામાં જે કંઈ પ્રાકટય થયું છે, થવાનું છે કે થઈ રહ્યું છે તે બધું જ પ્રભુકૃત છે, પ્રભુથી અજાણ નથી. પરંતુ ભક્ત વત્સલતાના કારણે પ્રભુ ભક્તની દરેક કૃતિમાં અહોભાવ, અશ્ચર્ય તથા આનંદ પ્રકટ કરે છે.

પ્રભુ અને રાધાજી કુંજભવનમાં જિરાજેલા છે. કુંજભવનનું પણ આગવું સૌંદર્ય છે (અપને રંગ) ત્યારે પ્રભુ તે રંગના-માઠક વાતાવરણમાં રંગાઈને, હાથમાં મુરલી જે ધરેલી છે તેમાંથી સારંગારાગ ગાય છે. પ્રભુ તો સર્વ કંઈ જાણનાર તેવા સુષ્ણ છે અને સર્વ ચતુરાર્ધ આપમાં જ જિરાજે છે વળી આપ ગુણના ભંડાર પણ છે જેથી આપ જે કંઈ ચતુરાર્ધ કરે તે દોષરૂપ નથી, દુઃખ પેદા કરનાર નથી. તેથી પ્રભુએ ચતુરાર્ધ કરીને જાણે કે પોતે અજાણ હોય તેમ સારંગારાગની ઓક તાન ચૂકી ગયા, પણ આપે આ જાણી-સમજીને કર્યું છે. (૧)

ત્યારે રાધાજી સમજી ગયા કે સારંગ રાગ ખંડિત થયો અને તેથી જે શિતળતા થવી જોઈએ તથા આહ્વાદકતા લાગવી જોઈએ તે લાગશે નહિ તેથી પ્યારીએ પોતાનું બીન લઈ સ્વહસ્તમાં પધરાવ્યું. આપ પણ સર્વ પ્રકારની કલા યુક્ત તથા સર્વગુણો યુક્ત અને સર્વમાં પ્રવીણ છો. તેથી આપે જે સારંગની ધૂન ખંડિત થઈ હતી તે પૂરીખંડિત થાય તે પહેલાં જ પોતાના જિનના સૂરમાં ઉપાડી લીધી. તે તાનને બચાવી લીધી એટલું જ નહિ, પ્રભુ જે પ્રકારે ધૂનને છંડવા માગતા હતા તેનાથી કોઈક જુદા રૂપવાળી ધૂનની તાન આપે બજાવીને પ્રભુને સંભળાવી. બસ થયું... પ્રભુની તાન ચૂકવાનું કાર્ય સિદ્ધ થઈ ગયું. આપ રાધાજી પાસેથી બીન સાંભળવા માંગતા હતા. સીધી આંગળીએ ધી નિકળે તેમ નહોતું તેથી આપે વાંકી આંગળી કરી. શ્રીરાધાજીની નવીનતાપૂર્ણ તથા પ્રસન્ન કરી દેનારી ધૂન-તાન સાંભળીને આપ ખૂબ જ રીઝી ગયા, તેથી પોતાનો તે અનુભાવ પ્રકટ કરતાં, આપે જે માલા ધારણ કરી હતી તે શ્રીરાધાજીને આપી-પહેરાવી, ત્યારે સર્વ ભક્તવૃંદો આપ બન્નેની આ લીલાની ચરમસીમા નિહારીને પ્રસન્ન થઈને કહેવા લાગ્યા - ધન્ય હો ધન્ય હો લાલન તથા સુંદર સુખદાર્દની રાધાજી... અથવા ધન્ય ધન્ય લાલ આપે આ સુંદર પ્રતિભાવ આપ્યો તે અમને ખૂબ જ સુખદાયક થયો.

પ્રભુએ પોતાના ભક્તસ્વરૂપો (માલા)ને શ્રી સ્વામીનીજીને હવાલે કર્યા. તેથી ભક્તોને હવે પ્રભુની સર્વ સેવા મળશે તે જાણીને ‘ભલે ભલે લાલ’ તેમ કહી પ્રસન્નતા જતાવી.

(૨)

(૧૬૮) રાગ - આસાવરી

૩/૨૩૧

ભલભલ હો કુંવરી રાધિકા નંદસુવન બસોં રતિ માની
વે અતી ચલુર વુમ ચલુર શિરોમણિ મીત કરી કેસે રહી છાની ૧
વેનુ ઘટલ હે કનક, પિતપટ સો તેડે અંતરગત કાની
પુન જવામ સહજ લુમ જવામા અખર મિસ અપને ઉંટ આની ૨
પુલકિત અંગ અભાઈ વહે અથો નિરખ સખી નિજ દેહ સચાની
સૂરસુખન સખી કો વુડે મેમ પ્રકાશ ભયો બિકસાની ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખી કુંવરી રાધિકાના ઓવારણા લેતાં કહે છે કે તને ધન્ય છે, કેમ કે હે કુંવરી રાધિકા, નંદસુવને તારી સાથે રતિ માણી છે. જગતના પ્રાણી માત્ર સહજતથા પોતાના આત્માને ચાહે છે કેમ કે આત્મા પરમાત્માને ચાહે છે પરંતુ પરમાત્મા જે નિર્ગુણ હોવા છતાં જેના પ્રતિ પોતાની રતિ પ્રકટ કરે તે બહુભાગી ગણાય !

નંદસુવન તો ખૂબ જ ચતુર છે અને હે રાધિકા, તું તો ચતુર શિરોમણિ છે. પ્રભુ જેને વશ હોય તે તો શિરોમણિ જ કહેવાય. આમ બન્ને ચતુર છો તેથી તો તમારી પ્રીતિ છાની ન રહેતાં પ્રકટ થઈ ગઈ !

(૧)

પ્રભુ વેણુને ધારણ કરનાર છે. તે વેણુ કનક એટલે કે પીળા રંગની છે, તેમણે જે વરજ ધારણ કર્યું છે તે પીળા રંગનું (પિતપટ) છે અને તારો વર્ણ પણ પિત-સોનેરી છે. તેથી તો તેવા પીત વર્ણને ધારણ કરનારા તારા અંતરમાં જઈને બેઠા છે. તેમનો વર્ણ શ્યામ છે અને તું સહજતથા શ્યામા છે, શુંબાર રસ પૂર્ણ છે. તે જે વરજ ધારણ કર્યા છે તે પણ શ્યામ (શ્યામા અખર) તેથી શ્યામ વરજના બહારો તેમણે તને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરી.

સૌંદર્ય નિજહૃદયનું પ્રકટિત સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મક

આ ઠાકુરજીનો ભાવ શ્યામાજીમાં જિરાજ્યો તે ગૂઢ સ્ત્રીભાવ અને સ્વાગિનીજીનો ગૂઢ પુ-ભાવ પ્રભુમાં પધાર્યો.

(૨)

હવે સખી રાધાજીને કહે છે તમારી પ્રીતિ કેવી રીતે પ્રકટ થઈ ગઈ તે કહું. તમારાં રોમે રોમ પૂલકિત થઈ ગયાં છે, પરસ્પર પ્રીતિનું આદાન-મદાન થવાથી ! તે તો અમને રોમાવલી જોતાં જ જણાઈ જાય છે. હે શાણી-ચતુર, તું જાતે જ જોઈ લે

ને ! (પુલકિત અંગ અબલી વ્હે આપો નિરખ સખી નિજ દેહ, સયાની !)

કેમ કે સંસ્થિષ્ટાવુભયોર્ભયો રસમયઃ કૃષ્ણો હી તત્ સાશ્વિકમ્

અસે પ્રિયા-પ્રીતમનો ભાવ એકબીજામાં અસે ઠેકાણે રમમાણ થઈ રહ્યો છે. તેનો અનુભાવ (સાક્ષી) રોમાંચ છે. આ પ્રકારે અસેના હૃદયમાં રહેલો પ્રેમ રૂપ પ્રકાશ ફેલાયો.

આ પ્રકાશ ફેલાવનાર શ્રીઆચાર્યજી કે જે પ્રભુ અને સ્વામિનીજના હૃદયમાં રહેલ પ્રેમનો અનુભાવ છે. હૃદયમાં થઈ રહેલો અનુભવ, અનુભાવ રૂપે મુખ પર, આંખોમાં પ્રકટ થઈ જાય છે. ભગવન્મુખાવતાર શ્રીમહાપ્રભુ આ પ્રકારે પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રેમમાર્ગને પ્રકટ કરીને, દૈવીજીવને અલૌકિક કલંકન કરવામાં પ્રભુને સહાયભૂત બન્યા છે. (૩)

(૧૬૯) રાગ - સારંગ

૩/૨૨૮

તા દિન તે મોહી અધિક ચટપટી

જા દિનતે દેખે ઇન નયનન ગિરિધર બાંધે માર્ધ પાગ લટપટી ૧

ચલેલી જાત મુસકાત મનોહર હંસ બે કહી એક બાત ચટપટી

હો સુભ શ્રવણ ભઈ યતી વ્યાકુલ પટી બેહલયમે મદન સટપટી ૨

કહાલી કટું ગુરુજન ભયે વેલી વેટ પડે મોસો કટત યટપટી

પરમાનંદ મયુ રૂપ વિમોહી નંદનંદન સો પ્રીતિ યતીજટી ૩

ભાવાર્થ :

ગોપીનું મન કોઈક ચોક્કસ પ્રભુલીલાના કારણે આપમાં નિરૂદ્ધ થઈ ગયું છે. તેના કારણે તેની શું સ્થિતિ થઈ છે તે પોતાની સખીને જણાવે છે - કે મારાં મનમાં તેમને મળવાની ખૂબ જ ચટપટી તે દિવસથી થઈ ગઈ છે કે જે દિવસે મં મારી આ સગી આંખોથી આ ગિરિધરને પોતાની પાથ બાંધતા નિરખ્યા છે મારું મન તે પાથના આંટામાં લપેટાઈ ગયું છે. (૧)

વધારામાં તે મારી પાસેથી પસાર થયા ત્યારે લોભામણું મન હરિ લેતું હાસ્ય કર્યું અને કંઈક એવી રસમય વાત અટપટી બોલીમાં જ કહીને ચાલ્યા ગયા. તે શબ્દો મારા કાનમાં પડયા ત્યારથી હું આપને મેળવવા (પામવા) માટે વ્યાકુળ થઈ ગઈ છું. કેમ કે કાનમાં પડેલા શબ્દો હૃદયમાં પેઠા અને તે શબ્દોએ મદન નું રૂપ ધર્યું. તેથી મારાં હૃદયમાં હલબલ મચી ગઈ છે. (૨)

પણ હું આપને મળી શકતી નથી. આ મારા વડીલો મારા માટે વેરી બન્યા છે અને મારા રસ્તામાં પ્રતિબંધના પેતરા કરે છે. (કરત યટપટી). પરમાનંદ પ્રભુના રૂપમાં હું તો મોહી પડી છું. બીજું કંઈ સૂઝતું નથી અને હવે તો આ નંદનંદન સાથે પ્રીતિથી એવી જોડાઈ ગઈ છું કે તે છૂટે તેમ નથી.

આમ ગોપી પોતાની નિઃસાધનતા પ્રકટ કરે છે. (૩)

(૧૭૦) સારંગ

૩/૨૨૮

ઝાનંદ સિંહુ ઝાટયો હરિતનમે

રાદામુખ પૂરણશશિ નિરખત ઉમગ ચલ્યો ઘજવુંદાવનમે ૧

ઈત રોહ્યો યમુના ઉત ગાપીન કણુ એક ફેલ પયો ત્રિભુવનમે

ના પરચ્યો કરમઠ યર જાની, યટક રહ્યો રસિકનંદ મનમે ૨

મંદમંદ અવગાહત યુલ્લિંગલ ભક્તહેત લીલા છીન છીનમે

કણુ એક લહ્યો નંદસૂચ કુપારે સો દેખિયત પરમાનંદ જનમે ૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ રસો વૈસઃ છે અને તે જ પરબ્રહ્મ કૃષ્ણ સદાનંદ છે. આપ તો રસસમુદ્ર છો જે અગાધ અને અકાંટ છે. પરંતુ તે રસ છલકાય તો જ મળી શકે. પરંતુ છલકાય ક્યારે ? સિંધુ તો છલકાય નહિ તેવો ગંભિર છે પરંતુ પૂર્ણિમાના ચંદ્રના દર્શને આ ગંભિર સમુદ્રમાં પણ ભરતી આવે છે. ત્યારે કીનારાની બહાર નિકળી જાય છે. આ પરમાનંદપ્રભુના હૃદય-વપુમાં આનંદની ભરતી આવે છે, ત્યારે કે જ્યારે શ્રી રાધાજીનું મુખચંદ્ર નિરખે છે. આ જ પૂર્ણશશિ છે એટલે કે નિર્દોષપૂર્ણ શશિ છે. તેમાં ભૌતિક ચંદ્ર જેવું કલંક નથી. પ્રભુનું સમોવડીયું હોવા છતાં પ્રભુ તેને અધિક જાણે છે. પ્રભુ આ રાધા મુખ શશિને નિરખતાં જ ઉભારઈ જાય છે. આ રસ છલકાઈને પ્રજ અને વૃંદાવનમાં વહેવા લાગ્યો. માટે તો પ્રજ અને વૃંદાવનમાં રસાન્મકતા છે. (૧)

શ્રીધમુનાજીએ પણ તે રસને પોતાનામાં રોકી લીધો જેનું વર્ણન ધમુનાજીકમાં 'શ્રમશ્રમજલાશુ' થી વર્ણિત છે. તો પ્રજનાં નિઃસાધન ભાવવાળાં ગોપીજનોએ પણ તે રસને આકંઠ પીધો અને ત્રિભુવનમાં પણ જે કંઈક અંશે રસાન્મકતા જણાય છે તે આ રસ છલકાઈને જ ફેલાયો તેના કારણે છે, ભૂવં ભૂવન પાવની પરંતુ ભગવદીધો જેને આ રસનું દાન કરાવતા નથી તેવા કોણ ? રસમાં ત્રિજાયા વગર કોરા જલકમલવત્ રહ્યા તે કોણ ? શાસ્ત્રોનું અવગાહન કરવા છતાં તેમાં

રહેલ પ્રભુના પ્રેમતત્ત્વને ના પીછાતું તેવા કર્મમાર્ગી માત્ર (કરમક) તથા કેવલ જ્ઞાનમાર્ગી.

આ રસના અધિકારી રસિક તરીકે ઓળખાય છે. 'સિંહણ કેડું દૂધ હોય તે સિંહણ મૂતને જરે કનકપાત્ર પાખે સૌ ધાતુ કોડીને નિસરે, જે કોઈ પ્રેમઅંશ આવતરે.' આ પ્રેમ અંશ તે જ રસિકજન

(૨)

પ્રભુ જણેજણે નૂતનપ્રકારની લીલાકરે છે તેનો પ્રકાશ ભક્તના અંતઃકરણમાં પડે છે. તેનો આનંદ ભક્ત ચાટણની જેમ ધીમે ધીમે માણે છે. પરમાનંદાસજી કહે છે કે નંદસૂનુની કૃપાથી કંઈક મને પણ તે રસનો લાભ મળ્યો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીમદ્ ભાગવતની અનુક્રમણિકા સંભળાવી તેથી ભગવદ્લીલા તેમના (પરમાનંદાસના) હૃદયમાં સ્થિર થઈ ગઈ.

પરમાનંદાસ દીનતા પ્રકટ કરી રહ્યા છે કે તેથી તો ભગવદીયજનોનો (પરમાનંદ-જન) મને મેળાપ-દર્શન થાય છે (દેખીયત)

આ પ્રકારે ભગવદ્દસનું ભૂતલના જીવો, અલૌકિક સ્થળો, અલૌકિક પ્રવાહમાં દાન કોના મીસે થયું અને કયા પ્રકારે થયું તે પરમાનંદાસજીએ અવગાહન કરાવ્યું.

(૩)

(૧૭૧) સારંગી

૩/૨૨૮

નંદનંદન ભવલકુંવર ઘજવર સૌભાગ્યસીમ
વદનરૂપ નિરખત તાપા નયનન મન હરતરી
શ્યામચ્ચેત અતીમવીણ વંક તપલ ચિતવની
માનો શરદકમલ ઉપર ખંજન દેઢલતરી
અલકાવલી મધુપ પાત અંગાંગા છાંદિ કહીન ખત
નિરખ સુંદર વદન મદન કોટી પાંચ પરતરી
કુંભજાસ પ્રભુ ત્રિવિદ્યારસ્યામ રૂપમોહની
લીલ-ભૂ પાતાલ ચુવલી સહજે વશ કરતરી

૧

૨

ભાવાર્થ :

શ્રીનંદજીના નંદનના સૌંદર્યનું વર્ણન કરે છે. આ નંદનંદન સૌથી અનોખા જ કુંવર છે. કુંવર કહેતાં કુંભારિકાઓએ જેમને વર તરીકે વરણ કર્યા છે. તેમના માટે આ સર્વતોશ્રેષ્ઠ ભાગ્ય છે કે જે ભાગ્યની સિમા નથી - વિધાતા જે કંઈ સુખ

આપે તે ભાગ્ય. પણ વિધાતાની સીમા બહારનું જે સુખ છે તે પૂર્ણાનંદ. તે તો માત્ર નંદકુંવર જ આપી શકે. તેથી સૌભાગ્યસીમ કહ્યા છે.

આપનું મુખકમળ એવું આકર્ષક છે કે નિરખતાં માત્રમાં જ, જેઓને આપે સખ્યનું દાન કર્યું છે તેવા ભક્તો આપમાં નિરૂદ્ધ થઈ જાય છે. એટલે કે જે મનભ્રમર ભક્તની અંદર હતો તે ઊડીને તુરત જ તે વદનકમળનો રસ પીવા ત્યાં દોડી જાય છે અને આ એવું કમળ છે કે જે કદી સૂર્યાસ્ત થયા પછી ખિરાતું નથી કે નથી તેમાંથી રસ થતો, રસરૂપ છે.

આપ શ્યામ વર્ણના છો પરંતુ ઉજ્જવલકાન્તિવાળા (ચેત) અને આપની દૃષ્ટિ તીરછી કરીને અનેક ભાવ જતાંવવામાં આપ અતી પ્રવીણ છો. તે બે ભ્રમર એવાં લાગે છે કે જણો શરદઋતુના સ્વચ્છ જળમાંથી પ્રકટેલા

(૧૭૨) સારંગી

૩/૨૩૨

ચલોહીન દેખન કુંજ કૂટી
મદનગોપાલ જહાં મદ્યાનાથક મળથ ફોજ લૂટી
સુંદર સમરમેં લટલ સાખીહી મુક્તામાલ દૂટી
ઉરજવં જુ કંચુહી ચૂરકૂટભર્ષ કટીપટ ચંચી છૂટી
રસિક શિરોમણી સૂર નંદસૂત દીની અલાર છૂટી
પરમાનંદ ગોવિન્દ ગવલીનહી નીહી બોટ વૂટી

૧

૨

૩

ભાવાર્થ :

ગાપીઓ ભોગી થઈને એકબીજાને કહે છે કે ચાલો જોવા જઈએ. એક નવતર લડાઈ જામી છે તે જોવાનો મોકો કરી નહિ મળે. વનમાં કુંજ છે - ઘાડી વનરાઈ છે અને તેની અંદર એક કુટીર છે ત્યાં જવાનું છે. (ચલો કીન દેખન કુંજકૂટી) ત્યાં એક પક્ષે ગોપાલ - સર્વ હિન્દ્રિય ધારીઓના પાલક (ભર્તા-ભોક્તા) સ્વયં છે તેમનામાં આજે જુસ્સો (મદન) પ્રકટ થયો છે. તેથી તેમને એકલાએ જ સૌંદર્યની ફોજ (મન્યથ કોજી)ને લૂંટી છે. તેવા તે સાહસિક છે. આખા વિશ્વના કર્તા અને રૂપ એક પરબ્રહ્મ છે. અને જેમ ચિત્ પદાર્થ સત્ પદાર્થનો ભોગ કરે છે તેમ આનંદ પદાર્થ જ ચિત્ સત્નો ભોગ કરે તે સહજ છે.

(૧)

પરંતુ આ યુદ્ધ કંઈ કાપા-કાપીનું નથી પણ પ્રેમની અભિવ્યક્તિ (સુંદર)ના મેદાન પર થઈ રહ્યું છે. તેથી પ્રેમના આવેશમાં જ સામે પક્ષવાળી સખી છે, તે કંઈ દુશ્મન

નથી પણ અતીથિય છે. કેમ કે તે પોતાનું જ રૂપ છે. તેને ગળામાં મુક્તામાલ ધારણ કરી હતી. મોતીની માળા આ લડાઈમાં પ્રભુએ તોડી નાખી. પ્રભુ જાણે છે કે તેને તો મારા માયાના આવરણ રહિતનો શુદ્ધ સ્વરૂપાનંદ દેવો છે અને તું મોક્ષ-મુક્તાની માળાથી બંધાઈ ગઈ છે? તું મોક્ષ પુરુષાર્થની દીક્ષા કર્યાં લઈ બેઠી? (ગળાની માળા) તારે તો મારી દીક્ષા લેવાની છે. તારા કંઠની માળા તો હું બનીશ. માટે જ શ્રીગોકુલનાથજી આજ્ઞા કરે છે આ માળા નહિ નિકળે. કાઢવી હશે તો પણ ગળુ કાપવું પડશે. દયારામભાઈ કહે છે - શિરસાટે નટવરને વચીય... (મુક્તામાલ ટૂટી...)

છેરજ તે જુ કંચુકી ચૂરકૂટ ભઈ

ઢંઢયમાંથી જન્મતા જે કાચ (કંચ) કે જે સાચું મણિ નથી, (કંચુકી એટલે કાંચળી) સાપ જેમ અનાસક્ત ભાવે કાંચળી ત્યજે તેમ અહીં ઢંઢયમાંથી સંસારરૂપ ભાવ બંધ-બંધ થઈ ગયો. કંચુકી (રક્ષક) મારા રક્ષક મારો પતિ-પરિવાર કે દેવો છે તેવી માન્યતા પણ તૂટી ગઈ કેમ કે કૃષ્ણ સાથે રતિ થઈ. મણિરૂપ-રક્ષક-શુદ્ધ-ભજનીય કૃષ્ણ છે.

(કટીપટ ગ્રંથી છૂટી - કમર વચ્ચેની ગાંઠ છૂટી ગઈ. કટ - કૂર થવું, કપાઈ જવું. પટ - ઘટપટ - જગતની ચીજવસ્તુ) જગતની ચીજવસ્તુ પરની આસક્તિ રૂપ ગાંઠ છૂટી ગઈ. કેમ કે તે બધી તો તુચ્છ અને નાશવંત કુઃખદાય છે. જ્યારે ભગવાન તો આનંદદાયક, મહાન અને નિરંતર છે. તેવા પ્રભુ મળી જાય તેથી જ કહે છે છેરજતે જુ કંચુકી ચૂરકૂટભઈ કટીપટ ગ્રંથી છૂટી (૨)

હવે કૃષ્ણનું સ્વરૂપ કહે છે કે - તે તો રસિક શિરોમણી છે. જે સંસારમાં રસ છે તે તો તુચ્છ છે. જ્યારે કૃષ્ણ તો રસિક શિરોમણિ છે. સંસારરસ તો કૂંધના આવેજમાં અપાતી રબ્બરની ટોટી છે. અને કૃષ્ણ કયો રસ પાપ છે? તો કહે છે - “દીની અંધરછૂટી. અંધર - આધાર વગરનું સ્થાન. આપ તો નિત્ય ધામમાં સ્થાન આપે છે. આ એવું ધામ છે કે તેને કોઈના આશ્રયની જરૂર નથી. સર્વકોઈને તેના આશ્રયની જરૂર છે તેવું તે અ-ધર છે.

ધુટી - બાળકના પેટ ને પાચન લાયક બનાવનાર પ્રભુ, પોતાના ભક્તોને સ્વકીય જાણે છે. તેમની પાતળા જોતા નથી પણ તેને પાત્ર બનાવે છે. લાયક બનાવે છે અને પોતાના ધામમાં સ્થાન આપે છે. તેનું કારણ એ છે કે - (પરમાનંદ ગોવિન્દ ગવાલીનકી નીકી જોટ જૂટી) આપ ગવાલીન - નિ:સાધન પ્રેમી ભક્તોના ગોવિન્દ

- રક્ષણહાર તરીકેની પ્રતિજ્ઞાવાળા છો અને આપનું મૂલસ્વરૂપ પરમાનંદ છે. આવા ભક્તોનું વરણ કરીને તેમને પોતાની સ્વયંની જોડી બનાવી દીધી છે. પોતાના તરીકેનો સ્વીકાર કર્યો છે. આવા સૌંદર્ય (નિકી)નો જોટો ક્યાંય જિભુવનમાંય નથી તેથી જ હે સખી “ચલોકીન દેખન કુંજ કુટી” આવી લીલા પ્રકટ નથી, સર્વ કોઈ માટે નથી, જેના પર પુષ્ટિ થઈ છે તેના માટે જ છે. સ્વકીય ભક્તો પૂરતી મર્યાદીત છે તેથી તો કુંજકુટીમાં લીલા થઈ રહી છે.

આપણું ઘર-મંદિર, કુંજકુટી છે, જ્યાં સર્વકોઈને પ્રવેશ છે ત્યાં પ્રભુ પુષ્ટિલીલા નથી કરતા ત્યાં તો પૂજા સ્વીકારે છે, સેવા નહિ. તેથી તો શ્રીનાથજી કહે છે “મારે જગતમાં પૂજાવું છે” તે એવું રૂપ ધારીને ભૂતલ પર પધાર્યા છે કે આનંદની શોધ કરનારા સર્વને આકર્ષી લે.

આવા નંદનંદનથી મારી પ્રીતિ એવી જોડાઈને ગાંઠ ખેંચાઈ ગઈ (અતીજટી) કે હવે તે છૂટે તેમ નથી.

આમ ગોપીને કૃષ્ણમાં પ્રેમ કેવી રીતે થયો અને કેવી રીતે તે પ્રેમનો વિકાસ આસક્તિમાં થયો અને કેવી રીતે તે ભક્તનાવસ્થાને પામ્યો અને કેવી રીતે તે સર્વાભિભાવમાં વિકસ્યો? કેવી કેવી અડચણ પડી પણ પ્રેમ સાબૂત રહ્યો તે પુનઃ યાદ કર્યું. (૩)

(૧૭૩) રાગ - સાદંગા

૩/૨૨૮

ઝંટી પ્રીતિ કહું નહિ દેખી

યશુમતીસુત શ્રીવલ્લભસુત જેસી શોષ સહસ્ય મુખ જતન લેખી

ઠાજામાંગા ચલે શ્રીગોકુલ કિરકિર ઝાંક ઝટોખન પેખી

સુનીચત કલા જલદ ચાતકકી કુમુદીની ચંદ્ર ચકોટ વિશેખી

ઈનકો કીચો સર્વે જીય ભાવત કટર શૃંગાર વિશિષ્ય વિશેખી

ગોવિંદ ગોવર્દન પે માંગત ઊછરો પલછીન ઠાઈન મેખી

ભાવાર્થ :

અહીં શ્રીગોવર્ધનધર તથા શ્રીગુસાંઈજીની પરસ્પરની પ્રીતિની પ્રસંશા કરી છે કે તેમના જેવી પ્રીતિ ક્યાંય જોઈ નથી. આ પ્રીતિનો યશ શોષજી (વેદ) પોતાના સહસ્ત્રમુખથી કરે તો પણ પૂરી ગાઈ ન શકે ! (૧)

આવી પ્રીતિ ક્યાં જોવા મળે છે તે તરફ નિર્દેશ કરે છે. જ્યારે શ્રીગુસાંઈજી

જતીપુરામાં શ્રીગોવર્ધનનાથની સેવા પહોંચીને પાછી ગોકુળ જવા માટે શ્રીગોવર્ધનનાથની આજ્ઞા મંગી ને જાય છે ત્યારે ઠાકોરજી ઝરૂખામાં આવીને ખડા છે ત્યારે ગુસાંઈજી વારંવાર પાછળ દષ્ટિ કરીને તેમને નિહારે છે. જલદ-ચાતકની કુમુદિની-ચંદ્રની કથા તો સાંભળી છે પણ આ તો નજર સમક્ષનું ઉદાહરણ છે. (૨)

તેથી તો શ્રીગુસાંઈજીની પ્રત્યેક સેવા શ્રીગોવર્ધનનાથને પ્રિય લાગે છે અને તેથી જ શ્રીગુસાંઈજી ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વક ગોવર્ધનધરના જાતભાતનાં શૃંગાર કરીને પોતાની પ્રીતિને પ્રકટ કરે છે.

ગોવિન્દસ્વામી પોતાના સ્વામી ગોવર્ધનનાથ પાસે માંગે છે કે તમો શ્રીગુસાંઈજીને એક અડધી શણ માટે પણ વિરહ દુઃખ ન દેતા!

વિશેષ ભાવાર્થ :

યશોમતિ એટલે કે જેની મતિ વિશુદ્ધ પ્રકારની, દરેકમાં યશ (સારુ) જ જોવાની છે તેવાના સુત કૃષ્ણ-ઠાકોરજીના જેવી પ્રીતિ ક્યાંય જોઈ નથી તથા શ્રીવલ્લભ સુત એટલે કે જે બધાનું પ્રિય જ કરવાવાળા છે તેમના સુતના જેવી પ્રીતિ પણ ક્યાંય જોઈ નથી. આ બન્નેની પ્રીતિ પોતાના સેવકો પ્રતિ એવી છે કે તેવી બીજે ક્યાંય નથી જેનાં વખાણ શેષ - વેદ, સહસ્ત્રમુખથી એટલે કે અનેક શ્રુતિઓથી કરે તો પણ પૂરી ન થાય, બાકી (શેષ) જ રહે. તેવી આ પૂર્ણ પ્રકારની પ્રીતિ છે.

શ્રીપ્રભુચરણ જ્યારે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા કૃષ્ણ પાસે આવે છે અને ત્યાંથી વિદાય માટે આજ્ઞા મંગીને પોતાના સેવકો કે જે ઈન્દ્રિયધારીનો સમૂહ (ગોકુળ)માં છે તે પ્રતિ જાય છે, ત્યારે ઠાકુરજીને શ્રીગુસાંઈજીમાં પ્રીતિ છે તથા પોતાના ભૂતલ પરના સેવકો પ્રતિ પણ પ્રીતિ છે જેથી તે બન્નેને નિહાળવા તથા કલ્યાણ માટે કરી કરીને ઝરૂખા પર ચડીને પણ જૂએ છે અને યાદ કરાવે છે કે જલદ (પોષણ કરનાર) ચાતક (અનન્ય ભક્ત)ની કથા યાદ છે ને? તેમ જ મારા ભક્તો અને આપના સેવકો પ્રતિ તમે જલદ થઈને ભાવનું પોષણ કરજો. કુમુદ (રાત્રે ઉગતા કમળ) જેમ ચંદ્રને જોઈ બીલે તેમ તમે ગોકુલચંદ્ર છો જેથી તમારા થકી જ આ ભક્તોમાં રહેલ પ્રેમ બીલી ઉઠશે અને ચકોર પક્ષીને જેમ ચંદ્રમાં આસક્તિ છે તેમ આ ભક્તોને અમારી આસક્તિ છે તેથી તો તેમને પ્રભુનું કરેલ બધું જ ગાય છે. પ્રભુ જે ભક્તનો જેવો ભાવ હોય તે પ્રમાણે શૃંગાર કરવારૂપ થઈને તે તે ભક્ત માટે તેવો શૃંગાર-રૂપ ધારણ કરી તેના ભાવનું પોષણ કરે છે. આમ વિચિત્ર,

ભાત-ભાતના રૂપ (શૃંગાર) આપ ધારણ કરી ભક્તને પરમાનંદનું દાન કરે છે. ઈન્દ્રે ગોવિંદ નામ એટલે જ આપનું કે વ્રજભક્તોનું રક્ષણ કરનાર જે છે તે ગોવિંદ પણ તેમના ભાવનું વર્ધન, (વિકાસ) પ્રેમથી, આસક્તિથી, વ્યસનથી સર્વાભિભાવ સુધી પહોંચાડનાર ગોવર્ધનતો તમો પ્રભુચરણ જ છો. જેથી ગોવિંદ (ઠાકોરજી) ગોવર્ધન (ગુસાંઈજી) પાસે માગે છે કે મારા પ્રિય ભક્તોને એક અડધી શણ માટે પણ છોડતા નહિ. મને તે દેવી જીવો ખૂબ પ્રિય છે. મેં તમને તેમના ભાવના પોષણ માટે સોંપ્યા છે. અગાઉ મહાપ્રભુજીએ રામાનંદને છોડ્યા તો તે કેવા ભાવદુર્બળ થઈ ગયા હતા? જોકે મારું નામ ગોવિંદ હોવાથી મેં તેમનું રક્ષણ કર્યું હતું કે જેથી તે મારોથી વિમુખ તો થાય જ નહિ.

આવી શ્રીઠાકોરજી તથા શ્રીગુસાંઈજીને ભક્તો માટેની અતીશય પ્રીતિ છે.

જેમ શ્રીવલ્લભ ઠાકોરજીને પ્રિય હોવા છતાં ભૂતલ પર દેવી જીવોના ઉદ્ધારાર્થ પ્રભુ મોકલે છે કેમ કે દેવી જીવો પણ પ્રિય છે અને તેથી તો એ બે વખત આજ્ઞા કરે છે કે 'પાછા આવો' પણ શ્રીઆચાર્યજીએ આજ્ઞાને ઉલ્લેખે છે કેમ કે ઠાકોરજીની દેવી જીવો પ્રતિની પ્રિયતા પોતે જાણે છે તેવા જ પ્રસંગની આ પ્રતિકૃતિ છે.

શાવળી કે પદ

(૧૭૪) રાગ - પૂર્વી

૧/૯૭

દેખી ગોપાલકી શાવળી

કમલનયન સ્થાપસુંદર મૂરતી મળભાવળી

૧

ભરૂંચંદ સીસામુકુટ ગુંજમળી લાવળી

પરમાનંદ પ્રભુ ત્રિહિલદ અંગઅંગ નચાવળી

૨

ભાવાર્થ :

ગોપાલ આવી રહ્યા છે તે જુઓ. કેટલા તાપ પછી પ્રભુ પધાર્યા તેથી સૌ આનંદથી એકબીજા સાથે એને કહી રહ્યા છે કે જુઓ ગોપાલ આવ્યા. આપના સ્વરૂપાનંદનો આનંદ કંઈક આ પ્રકારે લઈ રહ્યા છે.

એક કહે છે આપના નયન, કમલ સમાન રતુમડા, મક્કલિત, નિર્મળ, સ્નેહાળ છે. આપ શ્યામ-શૃંગાર રસાત્મા છે અને સુંદર છે. આપનું સ્વરૂપ ભક્તના મનમાં ભાવ-પ્રેમને બીલવનારું છે.

(૧)

આપના સીસ ઉપર જે મુકુટ છે તેમાં મોટ પિચ્છ છે. આપે જે ગુજમણિને ધારણ કર્યા છે તે લાવણ્યમય શોભાધમાન છે. આવા શુંગાર ધારી પ્રભુ પરમઆનંદ આપવાવાળા છે. આવા પ્રભુ અમારા માટે વિરિધ બન્યા છે અને પોતાના અંગે અંગ નચાવતા પધારી રહ્યા છે. (૨)

(૧૭૫) રાગ - પૂર્વી

૩/૨૯૦

મુટલી અરૂન અઘટ ઘટે આવલ હરિ હરે હરે
ગાવલ રસિકતાન સુટલીન સંગ લીને
મોટ પિચ્છ સિસમુકુટ મકટાકુટ કુંડલ છળિ
વેળવંતીમાલ અંગ ચંદન લી દીને
કાછિની કટી ગુપ્ત પદ નિપટ વચન અટપટે રટ
નટવટ વધુ ગલાલ સંગ શોભિત રંગાળીને
ગોવિંદમલુ ગિરિવટલટ ગલાલિ નિરખી થકીત રહી
લાવલ મુખ વાટિજ ઉપર મકટદંગ કીને

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ આ હિમ્મતકાળમાં વનમાંથી વ્રજમાં પધારી રહ્યા છે ત્યારે ભક્તોને આપના દર્શન થાય છે તેનું સ્મરણ કરે છે. યા તો પ્રેમના ઉભરામાં અન્યને કહી રહ્યા છે - આપ રતુમડા અંધર ઉપર મુરલી ધરીને ધીમું ધીમું ગાન છેડતા પધારી રહ્યા છે તથા સાથે સાથે પોતે પોતાના મુખથી રસ ઉપજાવે તેવો તાન પણ આપી રહ્યા છે. એવા પ્રભુ પોતાની સુરભી (દિવ-ગાય) સમાન કે કહો તેથી પણ અધિક તેવી ગાયોને પોતાના સંગ-સુખનું દાન કરતા કરતા પધારી રહ્યા છે. કેમ કે આ મધુર - રસિક રવ તે પણ સાંભળે છે. આ ગાન કેવું છે - તે આપના આભરણ સમાન છે. એટલે કે ભક્તો માટે આપનું આ ગાન જ આપની શોભા છે કેમ કે આપના દર્શન પહેલાં પણ આ સ્વરે ભક્તોની કર્ણન્દ્રિયોને રસ પાપો છે. વળી આ ગાન રસ ઉપજાવનાર છે, આપના સ્વમુખની વાણી છે, વેદ તુલ્ય છે તથા તેના સૂર ભીના છે એટલે કે સ્નેહાળ છે (સુરભીન) આવા નાદબ્રહ્મથી સૌ પહેલાં વ્રજભક્તોને સંગ કરાવી તેમના વિરહકુંઘને દારનારા છે. એ ગાન નિઃકામ-હિંસમાં પ્રેરનાર છે (મોરપિચ્છ) તથા તે ગાન અમારા મસ્તકના મુકુટ સમાન છે એટલે કે અમે તે ગાનના શરણાગત છીએ. જેમ મકર (મગર) જલ અને સ્થલમાં રહે છે તેમ સર્વસ્થળે (જલ-સ્થળ) તે ગાન જ અમારા માટે સાંભળ-યોગ છે. એટલે કે જ્ઞાન

અને (નિરોધ) જ્ઞાન છે. અમારા જ્ઞાનમાં તે હરિની જ છબી છે અને અમારા પ્રભુ તો નિઃસાધન તથા વિવિધ ભાવવાળા ભક્તોને પોતાના કંઠમાં ધારણ કરી અંગસુખ આપે છે. અમારા પ્રભુ તો પોતાના ભક્તોથી શોભાધમાન થાય છે. આવા ભક્તોમાં ભક્તિની સુગંધ છે અને પ્રભુ માટે પોતાની જાતને ધસી નાખનારા છે. પ્રભુને સુખ દેવામાં તત્પર છે. જેમ ચંદન કંડુ છે, હિમ્મમાં સુખદ છે. (૧)

આપ કાછિની ધારણ કરીને આપના પૂર્ણસ્વરૂપને પ્રકટ નથી કરતા. આપના ચરણમાં ધુંધરું છે જે જગતને નચાવે છે. તે શા માટે ધુંધરું બાંધે છે તે અમને સમજતું નથી અથવા તો શું આપ આપના ચરણથી અવાજ કરી ભક્તોને ચરણમાં સ્થાન આપવા બોલાવી રહ્યા છો? આ પણ આપની શોભા (આ પણ શબ્દભાષા) અને આપ જે વચનો બોલો છે તેવા વચનો અમને ખૂબ જ સ્પર્શી જાય તેવા છે. પણ અટપટા છે, જેથી અમારી બુદ્ધિને સ્પર્શતા નથી. તેવી શોભા આપ પ્રકટ કરો છો. આપનું વધુ નટવટ - વરવટ તેમ બે પ્રકારનું છે. આપ ચરણ સેવા અને સંખ્ય ભક્તિ સાધમાં દેનારા છો. આવા આપના ભિન્ન-ભિન્ન રંગ પ્રકટાવી આપ શોભી રહ્યા છો. (સોભીત રંગાળીને) આવા પ્રભુ, ગોવિંદ - ગાયોનો આનંદ આપનારા અમે હિન્દ્રિયધારીઓને આનંદ સુખ આપનારા છે અને ગિરિવટધારી એટલે કે અમારા કુંખોને પોતાની આંગળી ઉપર ઉઠાવી લેનાર પણ છે. આ પણ શોભા. આવી વૈવિધ્યતાને એક સાથે ધારણ કરનાર પ્રભુને નિરખીને સ્તબ્ધ થઈ જઈ જેમ કમળ ઉપર ભમરો દોડે તેમ આ વ્રજભક્તોની દષ્ટિ આપના મુખમંડળ પર દોડી ગઈ. (૨)

(૧૭૬) રાગ - ગૌરી

૩/૨૯૧

મુક રહી સુખ મુટલી કે ટેટ
ઉતર્વે અર્ધ પનિવાંકે મિષ ગૌ અવાનકી બેટ
મોટવંદિકા મુકુટ તિરણત ચપલ નચનકી ફેટ
પટમાર્નંદ મલુ મિલે ખિટકર્મે ચાર્વે ભર્ષ અબેટ

૧

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુએ વ્રજભક્તો ઉપર કૃપા કરવા પ્રમેયથી આકર્ષિત કરવા મુરલી બજાવી તે મુરલીસ્વરથી જાણે કે તેને બોલાવી અને તે સાંભળતાં જ ગોપી પ્રભુને આધીન (મુક) થઈ ગઈ. જેમ પ્રભુ ચતુર છે તેમ ગોપી પણ ચતુર છે તેથી આ બાજુથી પ્રભુ ગાયો ચરારાવીને પધારી રહ્યા છે તો આ બાજુથી જલ ભરવાને બહાને ગોપી

આવી રહી છે. સામાન્ય રીતે સહિતા સાગર ભણી ધસમસતી આવે પણ અહીં તો વિરુદ્ધ ધર્માશ્રયની પ્રમેય લીલા છે. તેથી સાગર કુધવાટ કરી નદીને બોલાવે છે અને સાગર નદી તરફ ધસે છે અને નદી સાગર બંનેનો ભેટો થાય છે. નિષ્કામ રનેહરૂપા યમુનાજીના તટે. (૧)

તેથી તો પ્રભુએ જ મુકુટ ધાર્યા છે તે મોરચંદ્રિકાનો છે. પ્રભુ કહે છે હું તો નિર્દોષ છું પણ તમે જો મને મળવા ચાહતા હો તો આ યમુનાજી સમાન તથા માટી મોરચંદ્રિકાને જોઈને સમજી લો કે કોઈપણ પ્રકારની અપેક્ષા વગર આવી, તો હું ધર્મી તમને મળીશ. આપના નયન ખૂબ જ ચપલતાથી કરી રહ્યા છે એટલે કે ભક્ત દંભાદિરહિત છે કે નહીં તેને તુરત પકડી પાડનાર છે. પરંતુ જ્યારે બધી પાતતા પૂર્ણ થાય છે ત્યારે પ્રભુ ખિરકમાં કે જ્યાં ગાયોનું દૂધ દહોવાય છે જ્યાં રસરૂપ ગાયોનો વાડો છે ત્યાં રસરૂપ પરમાનંદનું દાન પ્રભુ ગોપીજનોને કરે છે. જેથી તો ગોપી કહે છે કે હું (અબેર સમય સાથે નહિ બંધાયેલી) નિરપેક્ષ થઈ ગઈ. હું બંધાઈ છું તો તે માન પ્રભુ સાથે. (૨)

(૧૭૭) રાગ - ગૌર

૩/૨૯૨

દેખા દેવ યૈરીન પલકે

નિરખત વદન લાલ િહિદટકી બિચ પટત માનો પ્રજકી સલકે ૧

બનતે આવત બેનુ બાબવત ગોટજ મંડિત રાજત અલકે

માથે મુકુટ શ્રવન મહિહુંડલ લલિત કપોલન ઝાંઘ ઝલકે ૨

એસોમુખ નિરખન કો અલી કોન રચી બિચ પૂવ કમલકે

નંદલાસ સબ જડનકી ઈહિ ગતિ મીન મટત ભાવે નહિ જલકે ૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ સાંજે પધારી રહ્યા છે ત્યારે ગોપીજનો પ્રભુને એકીટસે નિહારીને પી રહી છે ત્યારે તેઓને પલકભરનો વિરહ ખમાતો નથી જેથી કહે છે કે આ માટી આંખની જે પલક છે તે જ માટી વેરી બની ગઈ છે, જે મને પ્રભુને નિહાળવામાં અડચણરૂપ બને છે. આ લાલગિરિધરના વદનકમળને નિરખવામાં આ પ્રજની કણી-શલાકા જેવી પલકો નડતરરૂપ બને છે. (૧)

હવે જેના દર્શન માટે તરૂપ છે તે કેવા છે ? પ્રભુ વેશુ બજાવતાં બજાવતાં પધારી રહ્યા છે આપની અલકાવલી ગોરજથી મંડિત થયેલ છે. આપના શિર પર મુકુટ છે કણમાં મહિહુંડલ ધારેલા છે અને તેનો પ્રકાશ ગાલ ઉપર સુંદર પ્રકાશે છે. (૨)

૨૩૮

આવની કે પદ

આવા મધુરામુખકમળને નિરખવા માટે હે સખી, આ બ્રહ્માજીએ વચ્ચે આ પાંપણને કેમ બનાવી ?

નંદલાસજી કહે છે જડબુદ્ધિવાળાની આવી જ રીત હોય છે, જેમ માછલું મરે તેમાં જલને શું ? તેવું જ આ બ્રહ્માજીએ વિચાર ન કર્યા કે પાંપણ મૂકવાથી આ ગોપીજનોની શું દશા થશે ? (૩)

(૧૭૮) રાગ - પૂર્વી

૩/૨૯૨

દેખોડી આવત હૈ ગોપાલ ગોપ ગાથન પાછે ગોપજન મન હટત હેટત ૧

કૂલનકી પાગ બની કૂલનકી માલ ઉત કૂલી કૂલી નવલસી કટ કૂલનકી ફેટત ૨

વજકી વીથન મેં પ્રવેશ હોત બાકે હેત

બાકે લાટ લાડ વચન સુનાયવેકો સખાન દેટત ૩

કલ્યાણ કે પ્રભુ ગિરિદાસી કો મુખારવિદ દેખવેકું

દૌડી અર્ધ ભ્રમ મેં મેટત

૪

ભાવાર્થ :

જુઓ આ ગાયોના રખેવાળ (આપણે પણ ઈન્દ્રિયધારી ગાયો જ છીએને ?) આવી રહ્યાં છે, જે સૌના સ્વામી ત્રિભુવનનાથ હોવા છતાં આપણા માટે ગોપ બનીને સૌની આગળ હોવા જોઈએ પણ આપણી સૌની પાછળ પાછળ અનુસરણ-અનુકરણ કરી રહ્યા છે. તે કેવું આશ્ચર્ય છે દેખો... અને તેથી તો આપે આપણા સૌ ગોપજનનું મન હરિ લીધું છે અને આપણાં મનમાં પેસીને આપણને શોધી રહ્યા છે અથવા કહો કે આપણને જોઈને પ્રસન્નતાથી પૂકારી રહ્યા છે. (૧)

આવા પ્રજભક્તોનું સ્વરૂપ કૂલ છે એટલે કે કોમળ સ્વભાવના છે તેથી તો પ્રભુના સુખે સુખી અને પ્રભુના દુઃખે અતી દુઃખી થાય તેવા દાસ છે. આવા પ્રજભક્તોને પ્રભુએ પોતાની પાથ બનાવી શીરે ધાર્યા છે. (આ પ્રજભક્તોનું ઋણ હું કોઈ રીતે ફીટાવી શકું તેમ નથી. તેમ આપ કહે છે.) અને આપ કૂલમાળા રૂપે આ પ્રજભક્તોને પોતાના હૃદય ઉપર ધારણ કરે છે. જેમ નવોઢા તરૂણી કૂલાય તેમ આ વનમાલા રૂપ પ્રજભક્તો પોતાના ભાગ્યને વિચારી કૂલાય છે. આપના શ્રીહસ્તમાં પણ કૂલ છે તે કમલકૂલ - સ્વામીનીજી તેમની સાથે પણ આપ રમણ કરીને વિશેષ સુખ આપી રહ્યા છે. (ફેરત) (૨)

આ પ્રજભક્તો પ્રતિ હેત (પુષ્ટિ) હોવાના કારણે તો આપ આ નાનાસા ગોકુલની સાંકડી ગલીઓમાં પ્રવેશી રહ્યા છે અથવા કહો કે આપ પ્રજભક્તોનો રનેહ હોવાને

આવની કે પદ

૨૩૯

કારણે જ તેમની ઈત્તિપો તથા દેહમાં પ્રવેશીને આંતરસુખ આપી રહ્યા છે.

આ ગોપીજનો તો પોતાના દ્વારે ઠાડા છે પણ પ્રતિવશ આપ પ્રમેય કરીને આ પુષ્ટિભક્તોના ધરે બિરાજે છે, પધારે છે અને ઠાડા રહેવા રૂપ શ્રમને શ્રમ નથી ગણતા (જેમ રાખે તેમ રહે છે) પણ ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરવા રૂપ વચનો સંભળાવી રહ્યા છે. મર્યાદારૂપ વેદસંખા જે કરવાથી મર્યાદા ન લોપાય તેમ જૂઓ પાડીને કહે છે પણ પ્રભુ પ્રેમવશ મર્યાદાભંગ કરે છે. (૩)

જે જીવ પ્રભુનું કલ્યાણ (તત્સુખ) જ ઈચ્છે છે ત્યાં પ્રભુ તેવા ભક્તોનો ભાર વહી લે છે (ગિરિધરન) અને વિશેષમાં નિરોધ - સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે. (મુખારવિદ દેખવેકું દોરી આઈ) તાપકલેશ પૂર્વક ઉચાટ જીવથી કે પ્રભુને વનમાં કેવી કેવી તકલીફો પડી હશે? તેવા વિચાર સહિત દર્શન માટે દોરી આવી. (૪)

(૧૭૯) રાગ - ગૌરી

૩/૨૯૩

વે દેખો આવલ હૈ ગિરિદાસી

કણુક ગાથ ટાગો અરૂ પાછે સોભિત સંગ સખાટી ૧
ખસ રહી પાગા લટપટી સુન્દર અપને હાથ સંવાટી
મોતિન કી લટ ઉટકે ઉપર રુટકલ વનમાલા તી ૨
અંગાઅંગા છાલિ ઉઠલ લટંગાન કા પૈ જલ નિહાટી
શ્રીવિહલ ગિરિધરન સંભળમે ચાહ તિહાટી ન્યાટી ૩

ભાવાર્થ :

ગોપીજનો પ્રભુના આવવાની રાહ એકટશે જોઈ રહી છે ત્યારે જિતિજ ઉપર એક ગોપીને પ્રભુની આવવાની આકૃતિ દેખાઈ રહી છે અને જેમ નજીક આવતાં જાય તેમ સ્પષ્ટ થતી જાય છે. તેથી આગળને આગળ વર્ણન કરતી રહે છે - જૂઓ તે ગિરિધાસી આવી રહ્યા છે. તેમની આગળ કેટલીક ગાયો છે અને કેટલીક પાછળ છે. અને આપ સખાઓ સાથે શોભી રહ્યા છે અથવા સખા તથા ગાયોની શોભારૂપ આપ છો. (૧)

અને જૂઓ જે પાથ આપે શિર પર બાંધી છે તે ખસી ગઈ છે તેને આપ સ્વહસ્તે સંવાટી રહ્યા છે. આપના હૃદય પ્રદેશ સુધીની લાંબી મોતીઓની માળા અને વનમાલા બરે હાલી રહી છે. (૨)

આવા દર્શનથી આપણા અંગે અંગમાં - રોમાવલીમાં તરંગો ઉઠી રહ્યા છે અને એ

નથી સમજાતું કે આપના કયા સૌંદર્ય દર્શનથી આ થઈ રહ્યું છે? અથવા કહો કે આ પ્રકારે આપને નિરખવાથી અમે શિથિલ થઈ ગયાં છીએ (અતીશય ભાવાવેશને કારણે). અમારી આપ પ્રતિની ચાહત હે શ્રીવિહલ ગિરિધર, બસ સોથી નિરાળી જ છે. મતલબ કે તેવી ચાહત કોઈમાં જ નથી. (૩)

(૧૮૦) રાગ - ગૌરી

૩/૨૯૮

હરિમાટગા જોવલ ભઈ સાંઝ

હિનમહિા અરલ ભથો ગોલુટક આવલ બને મંડલી માંઝ ૧
ભાજલ બેલુ રેલુ વન મંડિલ વનમાલા ઉટ લોચન ચારે
બઠાહા મુકુટ શ્રવન ગુંજમની વન જ લાલુકો લિલક સિંગારે ૨
ગોપીનને ભુંગા રસલંપટ સાહર કરલ કમલ મદુપાન
લિટલ લાપ મોચન પરમાનંદ મુરલી મનોહર રૂપનિધાન ૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ જે મારો પધારવાના છે તે મારો ઉપર પ્રભુની રાહ મારા નયનમાં જોઈ રહ્યા છે અને હવે તો સાંજ પણ પડી ગઈ. આ સૂર્ય પણ આથમી ગયો હવે ગાયોની રજ ઉડતી જણાય છે અને આપ પોતાના મંડળ સહિત પધારી રહ્યા છે તેમ લાગે છે. (૧) બીજી સખી કહે છે, વાત બિલકુલ બરાબર છે, કેમ કે વેણુ પણ લાગી રહી છે. તો ત્રીજી કહે છે, જૂઓ હવે તો આપનું સ્વરૂપ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે. આપનું વપુ રેણુથી મંડિત તથા સુંદર લોચન પણ દેખાઈ રહ્યા છે. આપના શિર પર ઉત્તમ મુકુટ તથા કાનમાં ગુજામણિના કુંડળ તથા ભાલ ઉપર વનધાતુના તીલક આપો આપે શુંગાર ધર્યા છે. (૨)

આ ગોપીઓ જે રસ માટે લંપટ ભમરા જેવી છે તેઓ આ કમલ સંમાન પ્રભુના મુખારવિદનું રસપાન આ પ્રમાણે કરી રહી છે. કેમ કે આ પ્રભુ પરમ આનંદ રૂપ છે અને વિરલ-લાપ રૂપ કુંભોનો નાશ કરવાવાળા છે. મુરલી શબ્દથી તથા રૂપ નિધાન રૂપથી મનને હરિ લેનારા છે એટલે કે ગોપીનું મન રસલંપટ કરનાર આ પ્રભુ જ છે. (૩)

(૧૮૧) રાગ - ગૌરી

૩/૩૦૦

મોહન લીલક ગોટોચન મોહન મોહન લલાટ અલી રાજે
મોહન સિંટ પટ મોહન કુલહી મોહન સુરંગા અલી ભાજે

મોહન શ્રવણ કુસુમ જુ મોહન કપાલ અવતંત્ર વિદાયે
મોહન અલદ પુટપે મોહન મુરલી મોહન વાજે
મોહન મુખારવિદ પે મૂમત મોહન અલક અલી મધુ કાજે
ગોવિંદ મધુ નખસિખ જુ મોહન મોહન લોખ સિદતજે

ભાવાર્થ :

મધુ વનમાંથી સાંજ સમયે મજમાં પધારી રહ્યા છે ત્યારે આપના સ્વરૂપના જેવા દર્શન થાય છે તે વર્ણન આ પદમાં ગોવિન્દસ્વામી કરે છે.

આપે સર્વ શુંગાર ગોપીજનોને મોહ પમાડવા એટલે કે લોક વેદમાંથી હટાવી દેવા જ ધર્મા છે. આપે મોહ પમાડવા માટે ગોરોચન (પીળારંગાનું સુગંધી દ્રવ્ય)નું તીલક કર્યું છે. આપનું લલાટ પશા ખૂબ જ શોભે છે, આપના શીર પર ફૂલે ધરી છે અને તેનો સુંદર રંગ ખૂબ જ શોભે છે. મોહ પમાડવા માટે. (૧)

આપના કાનમાં ધરેલાં ફૂલ મોહ પમાડે છે તથા આપનાં કપોલને (ગાલ) શોભિત કરી મોહ પમાડી બિરોજે છે. આપના મોહક અંધર (જેનાથી મુખ ઢંકાય છે તેના) ઉપર મોહક મુરલી મોહ કરી વાગી રહી છે. (૨)

આપના મોહક મુખારવિદ ઉપર મોહક અલકાવલિ જાણે મધુ પ્રાપ્તિ માટે યુક્તતા હોય તેમ જણાય છે. વિશેષ શું કહીયે ? આજે ગોવિંદ - અમારા સ્વામી છે, મધુ છે તે તો ચરણના નખથી તે શીખા પર્યંત મોહ પમાડનારા છે. આવા મોહન અમારા ધો (ગૃહ) ના સર્વોચ્ચ સ્થાને છે. (૩)

(૧૯૨) રાગ - ગૌરી

હું દિસ છોર કુમાલેકી અતિ નિકી પરમ સુહાચે રી માઈ
ગાયન કે સંગ વન તે આવત નાગર કુંવર કન્હાઈ માઈ
અલદ જુ મુરલી ઘરે નંદનંદન બેનુ બખઈ દિગ્રાઈ રી માઈ
ગોપીજન કે જુથ રાધિકા શ્રવણ સુનત ઉઠ લાઈ રી માઈ
ગોકુલ ગલીન મવેશત દેખત ફૂલી અંગ ન સમાઈરી માઈ
કુસુમકલી જુ વરખત સુરપૂર પરમાનંદ બલી બાઈ રી માઈ

ભાવાર્થ :

હે માઈ, હે સખી આ કન્હાઈ કુંવરની છબિ તો જૂઓ - આપે છોર પર ધરેલ કુમાલાના બે છોગાં ખૂબ ખૂબ ઉત્તમ શોભાય છે. આપ ગાયો સાથે વનમાંથી

૨૪૨

આવની કે પદ

પધારી રહ્યા છે.

(૧)

આપે અંધર ઉપર મુરલી ધરીને જે વેશુ બજાવી છે તેનાથી સર્વ મજબૂતોને પ્રસન્ન કરી દીધા છે અને તેથી તો રાધિકાની સંગી ગોપીજનોના જૂથ તે સાંભળનાં જ જ્યાં હતા ત્યાંથી ઊઠીને દોડ્યાં છે. (૨)

અને આપથી ગોકુલની ગલીઓમાં પ્રવેશ્યા તે જોઈને તેમના અંગે અંગ પૂછકિત થઈ ગયાં છે. (આકાશમાંથી) સ્વગંમાંથી દેવપત્નીઓ કુસુમકળીઓને વરસાવે છે આવા ઉત્સવના દર્શનથી પરમ આનંદ છવાઈ ગયો છે અને તેના ઓવારણા પરમાનંદદાસ લે છે. (૩)

(૧૯૩) રાગ - ગૌરી

૩/

આજ લાલ ટિપાડે છાતિ અલી બની

બિય બિય યાર સિખંડ બીચ બીચ મંજુડી નૂત વિદાયન

દોન દેનુ રંજિત અલકાવલી રંગમગાત સોલે સેની

મધુપ જૂથ ઉડિ ઉડિ ઉડિ બેઠત સખી પાડીબતિ અવતંસની

અંગાલ વલય કટ મુદ્રિકા બચિત નગ કટિત પીત કાછે કાછની

શ્રીવલ્લભ લલ્લ ઉરહાર વિસદ સખિ કંઠ ગસત કૌસ્લમ મની

ગિજગા ભંવડી લેત સુલટ અગાત વીલીલીકટ થાથગાની

ગલગલગ ગાતિ ઉલટની ગોવિન્દમધુ શૈલોક વિમોહત

નિર્લત રસિક શિરોમણી

ભાવાર્થ :

મધુ ગો ચરાવીને મજમાં પધારે છે ત્યારે આપની છબિના દર્શન થતાં જ શીશથી ચરણ સુધી દ્રષ્ટિ ભક્તોની કરે છે ત્યારે તેમના મનોભાવ ગોવિન્દસ્વામી કીર્તનરૂપે પ્રકટ કરે છે.

આજે આ લાલ જે ટીપારો ધારણ કર્યા છે તેથી આપનું સૌંદર્ય નિખરે છે કેમ કે વચ્ચે વચ્ચે પાછી સુંદર મોરપીચ્છ (સિખંડ) છે અને ફલરૂપ મંજુડી પણ છે. આમ આપ અમારી મનોકામના પૂરી કરશો પણ અમારી કામના અતીશુદ્ધ મધુને લાયક હોવી જોઈએ (નિષ્કામ - લૌકિક કામના રહિત) મંજુડી છે તો ફલ પણ થશે. (૧)

આપની અલકાવલી ધનુ રેશુથી રંજિત છે એટલે કે તેમાં રજ ભળી ગઈ છે જિરે સુધી તેથી આપ નિઃસાધનભક્તોથી બિલકુલ અંતર રાખવાવાળા નથી તેમ સૂચિત

આવની કે પદ

૨૪૩

થાય છે. જે ભક્તો ભ્રમરની જેમ આપના મુખકમળમાં એકચિત્ત થાય છે તેવા ભક્તો માટે વિશેષ કરીને આપ સુખ દેનાર ભક્તિમય સુગંધ વાળા છે ! આપના કર્ણમાં પારીજાત દેવી પુષ્પો - દેવી ભક્તો - પુષ્પિભક્તો જ બીરાજે છે આ ભક્તો સ્વર્ગના એટલે કે દેવી છે.

(૧૯૪) રાગ - પૂર્વી

સોહત કનક કુસુમ કટન

અર સોહત મોતીન અવતંત ગટકત મનમથ મનહરન

લાલપાગ આલે સીટ કુલહે ચંપક બટન

ગોવિન્દમલુ સિંદહાદેઠાડે ધિય સાખા અંતભૂજ દટન

ભાવાર્થ :

વનમાંથી પધારી રહેલા ઠોકારજીનું ગોવિન્દ સ્વામીજી વર્ણન કરે છે - આપશ્રીના કર્ણમાં સુવર્ણના કુસુમ આકારના આભારણ શોભી રહ્યા છે અને મોતીના આભૂષણ (માળાદિ) લટકી રહ્યા છે તેવા મનમથભક્તોના મનનું માનવન કરીને મનને હરિ લેવાવાળા મલુ છે.

(૧)

આપે શીરના અડાધા ભાગમાં લાલરંગની પાથ શોડે છે અને તેમાં જે ફૂલેના ભાગ છે તે ચંપક વર્ણના છે.

આવા મલુ ગોકુલમાં નંદજીના સીધપોળના દાર સુધી આવીને ઠાડા છે. તે જ અમારા પીય છે, પ્રિય છે અને તે સખાના બભા પર થોડો ટકો લઈને ઠાડા છે. આ વર્ણન એટલા માટે કરેલ છે કે મલુ આવીને બિરાજી ગયા છે માટે ચાલો સન્મુખ થઈએ તેમ જણાવે છે.

(૨)

(૧૯૫) રાગ - પૂર્વી

ગાયનકે પાછું નટવટ કાછું કાછું

બન્ધો હૈં ટિપારો આછો લાલ ગિરિધારીકે

લાલુકો વિલક કીચે બની ગુંજ માલ દિપે

વનકે સિંગાર સબ વિપિન બિહારીકે

નટવટ વેષ કિચે ગલાનકો સંગ લીચે

ગાવત બજાવત દેવ કટ તારીકે

ગોવિન્દમલુ વનતે વજ આવત

દૌર દૌર વજનારી ગીકત મલ્લ બરીકે

૩/

૧

૨

૩/

૧

૨

ભાવાર્થ :

સાંજના સમયે મલુ ગાયોને હંકારી તેમની નજીક નટવટ વેશધારી થઈને પધારી રહ્યા છે. આપે ખૂબ જ સુંદર ટીપારો ધારણ કર્યા છે. આપ છે નાનકા લાલ પણ સો ગાયોના રક્ષક (ગિરિધારી) હોય તેમ જણાય છે. ધાતુના રંગથી તીલક કર્યું છે તથા હેંધા ઉપર ગુંજામાલ બિરાજે છે. આ મલુ જે વનમાં જ વિહાર કરે છે તેમણે સિંગાર પણ વનની સામગ્રીના જ ધર્મા છે.

(૧)

આપની સાથે ગ્લાલ બાળકો છે અને આપે નટવટ વેશ કર્યો છે એટલે કે શ્રેષ્ઠ નટ બન્યા છે. તેથી તો ગાન કરે છે પણ આપ અને બજાવે છે પણ આપ અને સાથે સાથે બધાંને તાલી આપીને રમઝટ મચાવી છે. આવા શુંગારી તથા ખેલતા મલુ, ગાયો-ગોપો સાથે વનમાંથી વજામાં પધારી રહ્યા છે તે જાણીને વજની નારી દોડી દોડીને ઘરની જાળીઓની વચ્ચેથી આપને અનિમેષ નયને નિરખવા લાગી.

(૨)

(૧૯૬) રાગ - ગૌરી

વનતે આવત નટવટલાલ

મુમત આવત મત ગાથન્દ સમ છળિ નિરખત વજબાલ

સિસ ટિપારો બન્ધો અનુપમ મંલકાછ કટિ રાજે

પગ ગુપ્ત દુલિ રુનરુન બાજે હંસત કમલ કટ સાંજે

સુરભિવૃદ્ધ ચહુ દિસ રહીઠાડી, સિંદહોટ આનંદ

સૂર નિરખી અલી મકુલિલત માત જસોદા નંદ

ભાવાર્થ :

વનમાંથી મલુ પધારી રહ્યા છે આપ કોઈના માટે નટરૂપ છે (અન્યપૂર્વા) તો કોઈને માટે વટરૂપ છે (અનન્યપૂર્વા માટે). આવા મલુ મદદથી મસ્ત થઈને ઝૂમતા-ડોલતા મસ્તીમાં (પોતાની) ચાલતા હોય તેવા દૃશ્યને (પોતા માટે તેવા બની રહે તેવા મનોરથપૂર્વક) વજબાળાઓ નિરખી રહી છે. આપે શિશ ઉપર ટિપારો ધર્મા છે જેથી ત્રણ પ્રકારના ભક્તો (સાત્વિકાદિ) ને સુખ આપશે અને તે સુખ પણ ઉપમા ન આપી શકાય (અનુપમ) તેવું હશે.

(૧)

આપે મલ્લકાચ્છ ધારણ કર્યો છે તેથી જ પ્રતીત થાય છે કે આપ આપનો વીર્ય ધર્મ પ્રકટ કરો છો. આથી આપનો પણ પ્રકટ થાય છે. આપ મંદસ્મિત કરી રહ્યા છે. તે આપની પ્રસન્નતાનો સાનુભાવ સહુને કરાવી રહ્યા છે. તે આપનું જ્ઞાન પ્રકટ કરે છે અને આપના શ્રીહસ્તમાં કમલ ધારણ કર્યું છે તેમાં સુકોમળતા નિર્દોષતા નિર્મળતા જલકમલવત્ પણ છે. આમ, આપ પોતાના વૈરાગ્યભાવની સુવાસ પ્રસારી રહો છો.

(૨)

આવા ધર્મ સહિતના ધર્મીના દર્શન થવાથી જે સુરભી એટલે દેવતાઓની ગાય, એટલે કે દિવ્ય હિન્દુધર્મી વ્રજસ્વીઓ કે જેઓ નિષ્કામભાવવાળી છે, સર્વાત્મ ભાવવાળી છે, તેઓ પ્રભુની ચારેબાજુ સ્થિત થઈ ગઈ છે. અને સિંધપોર કહેતા વ્રજમંડલમાં આનંદ પ્રકટીને કેલાઈ રહ્યો છે.

દેવતાઓ આ દશ્ય જોઈને ખૂબ જ પ્રકૃત્તિત થઈ ગયા છે અથવા આ દેવી દેહ ધારીઓના હૃદય (પ્રકૃત્તિત) ખૂબ વિકસી ગયા છે. સાથે સાથે માત્ર યશોદા પણ પોતાના વાત્સલ્ય ભાવથી આનંદપામે છે અથવા કહો કે પ્રભુ સ્વયં જે સર્વસૃષ્ટિના જનક (જનની) છે તે આ વ્રજભક્તોમાં અનુપમ સ્નેહ પ્રકટ કરીને તેમની જગતમાં કીર્તિ પ્રકટાવી રહ્યા છે. (જશોદા) તથા તે લીલામાં આપ વિશેષ આનંદ પામે છે. (ગોપી પ્રેમકી બ્રજ - ૫૧) (૩)

અાશય

(૧૮૭) રાગ - પિહાગા

૩/૩૮૧

લગો ભે શ્રીવૃંદાવન કો રંગ

મનકે મૈલ સળે છૂટ જે હે અરે વિષયન કો સંગ

૧

રાઘાવટ સેવત અરે સુમટત ઉપજત લહટ તરંગ

સખીભાવ સહજ હોય છીનમે પુરૂષભાવ હોય ભંગ

૨

દેહઅભિમાન સળે છૂટ જે હે મનસા હોય અપંગ

પરમાર્નદ નંદનંદન ભજ મિટી હે કોટી અનંગ

૩

ભાવાર્થ :

પરમાર્નદદાસજી નંદનંદનનો અનન્યાશ્રય કરી રીતે થાય તેનું બધાન કરે છે. સૌ પ્રથમ તો કહે છે કે જો વૃંદાવનનો રંગ લાગી જાય તો મન પર જે અવિદ્યાના અશુદ્ધ પોપડા લાગ્યા છે તે ખરી પર અને વૃંદાવનનો રંગ લાગે તો વિષયોનો સંગ છૂટી જાય. વૃંદા એટલે કૃષ્ણનાં પ્રિય ગોપીજનો. આ ગોપીજનોનો સમૂહ તે જ વૃંદાવન. આવાં આપણા ગુરુ ગોપીજનોનો રંગ લાગે એટલે કે તેમના જેવો પ્રભુપ્રિતિનો ભાવ આપણામાં જાગે તો તો પછી ભગવાન સ્વયં આપણી અવિદ્યા રૂપ પૂતનાને મારી નાખશે. આ પ્રકારે આધિભાતિક અવિદ્યા દૂર થતાં મન પવિત્ર થશે. હવે પ્રમેય લીલાથી જેમ વ્રજભક્તોની આધ્યાત્મિક અવિદ્યા દૂર કરીને આસક્તિ કરાવી તેમ વૃંદાવનના સંગથી વિષયોનો હિન્દુઓ સાથેનો સંગ છોડાવશે અને

વિષયાસક્તિ ભગવદાસક્તિમાં પલટાશે. તે પછી સાધન પ્રકરણમાં જેમ પ્રભુ વ્રજભક્તો માટે સાધન લીલા કરે છે તેમ આધુનિક જીવો પાસે પ્રભુ રાધાવર - શ્રીકૃષ્ણની સેવા અને અનવસરમાં કથા સ્મરણ કરાવશે. તેના કારણે ભક્તને પ્રભુમાં વ્યસન થતાં તેના હૃદયમાં પ્રભુલીલાની લહેરો-તરંગો ઉઠશે જેના પર તે ભક્ત વિહાર કરશે. (૧)

તેવા જીવને પ્રભુ સખ્યભાવનું દાન કરે છે. આ દાનમાં પ્રભુ જ સાધન બને છે તેથી સખીભાવરૂપ કલ સહજતાયે - વિના પ્રયાસે થાય છે અને તે માટે પ્રભુ સ્વેજે વિલંબ નથી કરતા (છીનમે) તેવા જીવનો પુરૂષભાવ નષ્ટ પામે છે. એટલે કે પુંભાવ ક્યારેય પ્રકટ નથી થતો. એટલે કે પ્રભુપ્રિતિ સદાય દૈન્યભાવ જ રાખે છે. સખી હોવા છતાં માન નથી કરતા. 'દૈન્યમ્ તત્ તોષ સાધનમ્.' (૨)

તે દૈન્ય એવા સ્વરૂપને ધારણ કરે છે કે તેનામાં સર્વસમર્પણ ભાવ દૃઢ થઈ જાય છે અને ત્યારે દેહ પણ પોતાના અધિકારમાં નથી તેવો ભાવ થતાં દેહાભિમાન સર્વ પ્રકારે છૂટી જાય છે અને જ્યારે બહારના અંગો પ્રભુના થઈ ગયાં તો અંદરના અંગો અંતઃકરણ પણ પ્રભુનાં જ હોવાથી, મન પણ પોતાનું ન રહેતાં પ્રભુનું થઈ જાય તેવી દૃઢતાં થતાં કોઈપણ મનસા (મનમાં જાગતી હિન્દુ-અપેક્ષા) પણ રહેતી નથી. મનસા અપંગ થઈ જાય છે એટલે સ્વ-અર્થ અપેક્ષા હુપ્ત થાય છે, ભગવદ્ સંબંધિ મનોરથો તો રહે છે. તેથી અપંગ કહી છે.

તે પછી પ્રભુ પરમાર્નદ-ભજનાનંદનું દાન કરશે. માટે કરવા લાયક જે કંઈ છે તે તો નંદનંદનને ભજવા છે. તે જે પરમરસ પાશે તે તો કોટી-કામદંવના રસ કરતાં ય અનેક ઘણો હશે. કેમ કે કામરસ તો લૌકિક છે અને ભગવદ્ રસ તો આલૌકિક છે. કોટી અનંગ આ ભજનાનંદ પર ન્યોછાવર છે. (૩)

વસંત બહાર

(૧૮૮) રાગ - માલકૌસ

૪/૧

લહેકન લાગી ઓસંતબહાર સખી ત્યો ત્યો બનવાટી લાગ્યો બહેકન

ફૂલ પલાસ નખ નાહત ફેસે તેસે કાનન લાગ્યો મહેકન

૧

કોઠીલ મોટ શુક સારસ હંસ ખંબ નીન ભમર

અખીચાં દેખી અતી લલકન

૨

નંદાસ પ્રભુ પ્યાટી અગવાની ગિરિહર પિયકો દેખ ભયો ભ્રમકન

૩